

Bolyst

Innsats for økt stedstilhørighet gjennom prosjektbasert lokal samfunnsutvikling

Rapport fra Distriktssenteret

09.10.2015

Innhold

1. Om rapporten	5
2. Bakgrunn.....	7
3. Analytisk og teoretisk rammeverk for bolyst og lokal samfunnsutvikling	8
Stedstilhørighet og bolyst	8
Funksjonell og emosjonell stedstilhørighet	8
Stedsvalg, stedsvelgere og bosetting.....	9
Hvordan er tilhørigheten i norske kommuner?	10
Befolkningsendring og stedstilhørighet	10
Variasjoner i stedstilhørighet.....	11
Hvilke tema innenfor lokal samfunnsutvikling kan bidra til økt stedstilhørighet og på hvilken måte?	12
Boligens betydning for stedstilhørighet.....	13
Arbeidets betydning for stedstilhørighet.....	14
Betydningen kompetansebygging har for stedstilhørighet	15
Betydningen informasjon og veiledningen har for stedstilhørighet.....	16
Betydningen infrastruktur og tilgjengelighet har for stedstilhørighet	17
Kultur- og fritidstilbudenes betydning for stedstilhørighet	17
Møteplassenes betydning for stedstilhørighet.....	17
Betydningen av stedets omdømme for stedstilhørighet	18
Bred eller spiss tilnærming	19
4. Metode	20
Om sluttrapporter og søknader som datamateriale.....	21
Kartlegging og systematisering av rapportenes innhold	22
5. Analyse	23
5.1. Deskriptiv analyse	23
5.2. Resultatkjeden	29
Innsatsfaktorer.....	29
Aktiviteter	33
Produkter/tjenester	33
Brukereffekter	36
6. Diskusjon: Har bolystprogrammet bidratt til økt stedstilhørighet?	43
7. Avsluttende konklusjon	48
8. Referanser.....	50

Sammendrag

Bakgrunn

Bolystprogrammet ble gjennomført innenfor det distriktspolitiske virkeområdet i regi av Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) i 2009-2013. Målgruppen var lokale, regionale og nasjonale pilotprosjekter som tar sikte på å arbeide for å fremme attraktive lokalsamfunn.

Formålet med denne rapporten er å sammenstille og vurdere resultater og erfaringer fra bolystprogrammet. Denne rapporten er en videreutvikling av Distriktssenterets kartlegging¹ fra 2013. Den tok for seg 81 prosjekter, hvorav bare et fåtall var avsluttet. Distriktssenteret har nå gått mer i dybden på en del prosjekter. Rapporten vektlegger, i tillegg til data fra bolystnotatet i 2013, resultatene av 42 prosjekter hvor Distriktssenteret har gått grundig inn i sluttrapportene. Prosjektsøknader/ finansieringsplaner fra 103 prosjekter er også med i datagrunnlaget. I tillegg er en erfaringssamling som omhandler integrering spesielt brukt som datagrunnlag.

Rapporten er ment å gi kunnskap til aktører som arbeider med lokal samfunnsutvikling.

Hovedmålet til Bolystprogrammet har vært at norske distriktskommuner skal bli mer attraktive å bo i og flytte til. Bolystprosjektene skal bidra til lokal samfunnsutvikling, og dette skal videre styrke stedets kvaliteter og fortrinn, og dermed styrke tiltrekningskraften som skal sikre bosetting framover gjennom å stabilisere eller å øke befolkningen. Å stabilisere eller øke bosettingen på et sted må skje gjennom å øke tilflyttingen fra andre steder, en økning i tilbakeflyttingen og ved å redusere videreflyttingen.

En av målgruppene til prosjektene, potensielle videreflyttere, er tilflyttere som i en viss periode vil vurdere om de skal bli boende eller flytte ut av kommunen igjen. Dette er mennesker som bor på stedet i dag og som kan nås direkte. Tiltak rettet mot denne målgruppen kan derfor ha en betydning og stedstilknytning kan bygges opp. Vi har derfor valgt et teoretisk grunnlag og et analytisk rammeverk som tar utgangspunkt i begrepet *stedstilørighet*.

Programmet har mobilisert et stort mangfold av aktører

Rapporten viser at vi finner bolystprosjekt i nesten alle landets fylker. Bolystprosjektene er spredd over 170 kommuner. Kommunene som deltar i bolystprogrammet varierer i kommunestørrelse, fra Utsira med litt over 200 innbyggere til Tromsø med over 70.000 innbyggere. Rapporten viser at det er lokalbefolkningen, de unge og tilflytterne som er de viktigste målgruppene for disse prosjektene. Vår kartlegging viser at prosjektene har stor tematisk bredde. Noen prosjekter har få tema og få målgrupper, mens andre prosjekter har større tematisk bredde og retter innsatsen mot flere målgrupper. I vår rapport finner vi tydelig at prosjektene som retter seg mot flere målgrupper også har en større tematisk bredde i sine prosjekter.

Denne rapporten viser videre at bolystprosjektene har mobilisert et stort mangfold av aktører. I tillegg til KMD og kommunene, finner vi at flere private og offentlige aktører har medvirket i stor grad. Vi ser mange eksempler på at statlige virksomheter, næringsliv, frivillige lag og foreninger, skoler, kunnskapsmiljø og fylkeskommuner deltar.

Bolystmidlene har utløst ytterligere tilskuddsmidler

Vår gjennomgang viser at bolystmidlene fra KMD har utgjort ca. 33 prosent av den samlede finansieringen av bolystprosjektene. Videre ser vi at det kommunale bidraget ble mindre enn planlagt, at den fylkeskommunale andelen ble høyere og at egeninnsatsen har økt. For vårt utvalg med 11 prosjekter, der vi har både finansieringsplan og sluttregnskap, ble det planlagte bidraget fra KMD og kommunen på til sammen

¹ Distriktssenteret (2013). Kartlegging av prosjektene i Bolystprogrammet. Arbeidsnotat

60 prosent redusert til litt over 52 prosent, og den fylkeskommunale andelen ble nesten ti prosent mot de planlagte 6 prosent. Vårt datagrunnlag er ikke stort nok til å gi gode nok svar på hvorfor det har blitt slik. En forklaring kan være at høyere egeninnsats, og/eller større tilskudd enn ventet fra andre aktører har redusert den totale finansieringsandelen til KMD og kommunene.

Fra vår kartlegging av bolystprosjektene i 2013 fant vi at bolysttildelingene for mange har vært viktig eller avgjørende for det arbeidet som har vært gjort. Bolysttildelingene hadde i mange prosjekt hatt en utløsende effekt med tanke på å få involvert flere aktører. Når vi da i denne rapporten har funnet at bolystmidlene fra KMD har utgjort cirka 33 % av den samlede finansieringen av prosjektene, så betyr dette trolig at bolystprogrammet har hatt stor betydning med tanke på å bidra til å utløse ekstra tilskuddsmidler til finansiering av disse lokale utviklingsprosjektene.

Sannsynlig at innsatsen i prosjektene kan bidra til økt stedstilhørighet

I vår analyse har vi tatt utgangspunkt i en resultatkjedemodell for å kunne vise hva som har skjedd i bolystprosjektene. Vi har diskutert hvorvidt denne innsatsen er i tråd med anbefalingene i litteraturen, da med tanke på hvilke tema innen lokalt utviklingsarbeid som kan bidra til økt fornøydhet og ikke minst økt stedstilhørighet og på hvilken måte.

Distriktssenteret mener at det har vært mye positiv aktivitet som følge av programmet. Innsatsen i bolystprosjektene har vi vurdert som virkningsfull. Vi har funnet lovende resultater, da særlig innenfor områdene:

- Bolig
- Kompetanse
- Informasjon/veiledning.

På bakgrunn av det materialet vi har, mener vi at det er sannsynlig at innsatsen i prosjektene kan bidra til økt stedstilhørighet.

1. Om rapporten

Formålet med denne rapporten er å sammenstille og vurdere resultater og erfaringer fra bolystprogrammet. Rapporten er ment å gi et kunnskapsbidrag til aktører som arbeider med lokal samfunnsutvikling.

Rapporten tar utgangspunkt i resultatkjeden (Figur 1).

Figur 1 Resultatkjede, Senter for statlig økonomistyring (SSØ).

Vi undersøker resultatkjeden for Bolyst fram til og med brukereffekter;

- Hvilke ressurser har prosjektene hatt?
- Hvordan har de jobbet?
- Hvilke tiltak har de skapt?
- Hvilke endringer hos målgruppen har dette ført til?

Samfunnseffekter er endringer i samfunnet som skjer som indirekte resultat av prosjektet.

Samfunnsendringer tar gjerne lang tid, og er vanskelig å knytte direkte til et prosjekt. Vi ser derfor ikke så langt ut i resultatkjeden her, men begrenser oss til å se fram til brukereffekter. I tillegg har vi kartlagt målgrupper for prosjektene og hvilke kommuner som har hatt prosjekt. Dette er koblet med befolkningstall, befolkningsutvikling og distriktsindeks.

Vi presenterer først teori om stedstilhørighet som en ramme for sammenstillingen. Her inngår norsk og internasjonal litteratur, samt noen analyser av stedstilhørighet basert på DIFIs innbyggerundersøkelse. Dette gir grunnlag for å diskutere innsatsen i prosjektene og dermed verdien av Bolystprogrammet.

Vi analyserer innsatsen i prosjektene ut fra DFØs resultatkjede. Resultatene er så diskutert opp mot teori og empiri om stedstilhørighet².

Leseveiledning

Kapittel 2: I dette kapitlet sier vi noe om bakgrunnen for bolystprogrammet og hensikten med bolystprosjektene.

Kapittel 3: I dette kapitlet gjør vi rede for det teoretiske rammeverket for vår analyse. Det teoretiske rammeverket tar utgangspunkt i begrepet stedstilhørighet. Videre sier vi også noe om hvilke tema innenfor lokal samfunnsutvikling som kan bidra til økt stedstilhørighet, og på hvilken måte.

Kapittel 4: Dette er metodekapitlet. Vi har brukt DFØs resultatkjede som utgangspunkt for vår kartlegging, analyse og vurdering, og her beskriver vi kort de enkelte elementene i resultatkjeden. Videre diskuterer vi noen av utfordringene med å bruke søknader og sluttrapporter som datagrunnlag og vi redegjør avslutningsvis i kapitlet for hvordan vi har kartlagt og systematisert rapportene.

Kapittel 5: Her presenterer vi beskrivende analyser av alle bolystprosjektene og vi går nærmere inn på vårt utvalg av bolystprosjekt. Videre går vi mer i dybden på utvalget og sier noe om ressurser (hovedsakelig finansiering og aktører), aktiviteter, produkter/ tjenester og ikke minst brukerresultat for prosjektene.

Kapittel 6: Med utgangspunkt i våre funn i kapittel 5 diskuterer vi i dette kapitlet skapte produkter/ tjenester og brukereffekter opp mot hva tidligere presentert litteratur sier kan bidra til økt stedstilhørighet. Dette gjør

² I arbeidet har NIBR gitt oss råd om nyttige teorier, råd om systematisering av sluttrapportene og bidrag til hvordan datainnhenting på erfaringssamlingen med prosjektledere kan gjennomføres. Vi takker NIBR for god veiledning i arbeidet.

vi for å kunne vurdere om det er sannsynlig at innsatsen som har skjedd kan ha bidratt til økt stedstilhørighet.

Kapittel 7: I dette avsluttende kapitlet har vi en kort oppsummering av rapporten, samt at vi deler noen tanker om videre datainnsamling og analyse.

2. Bakgrunn

Bolyst var en tilskuddsordning innenfor det distriktpolitiske virkeområdet i regi av Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD). Tilskuddet skulle gå til lokale, regionale og nasjonale pilotprosjekter som skal fremme attraktive lokalsamfunn, og som har stor overføringsverdi for andre som også driver denne type arbeid. Ordningen ble varslet i Stortingsmelding nr. 25 (2008-2009) *Lokal vekstkraft og framtidstru*.

Hovedmålet til Bolystprogrammet var at norske distriktskommuner skal bli mer attraktive å bo i og flytte til. Bolyst startet i 2010 og hadde sin siste tildeling i 2013. Mange prosjekt er nå avsluttet, men det er også prosjekt som ikke blir avsluttet før 2015/2016. I og med at bolystprogrammet går mot slutten har Distriktsenteret fått i oppgave å sammenstille resultat og erfaringer fra de ulike prosjektene.

Hensikten med bolystprosjektene er at de skal bidra til lokal samfunnsutvikling som igjen styrker stedets kvaliteter og fortrinn. Med det styrkes tiltrekningskraften som skal sikre bosetting framover, gjennom å stabilisere eller å øke bosettingen. Målene for de mange lokale samfunnsutviklingsprosjekter, inkludert Bolystprosjekter, er knyttet til bosetting. Andre mål er å styrke næringsvirksomhet- og etablering, handel, besøk og turisme.

Å stabilisere eller øke bosettingen på et sted må gjøres ved å:

- øke tilflyttingen (fra andre steder i Norge eller fra utlandet)
- øke tilbakeflyttingen
- redusere videreflyttingen

Dette gjør at målgruppene kan være veldig sammensatte. Gruppen «potensielle videreflyttere» er tilflyttere som i en viss periode vil *vurdere* om de skal bli boende eller flytte ut av kommunen igjen. Dette er mennesker som bor på stedet i dag. De kan nås direkte og føler stedet og stedets kvaliteter eller mangler på kroppen (Vestby, Tronstad og Sørli, 2014). De fleste som flytter til distriktene gjør dette uten å være påvirket av kommuners tilflyttingsarbeid. Effekten tilflyttingsarbeid har dreier seg mer om å stimulere en flyttelyst som allerede er til stede hos potensielle tilflyttere, enn om å skape flyttelyst (Grimsrud og Aure, 2013).

Vi retter spesielt søkelyset mot tilflyttere og på den perioden de (fremdeles) er *stedsvelgere*: de opplever og vurderer stedet. Da kan tiltak ha betydning. Da kan stedstilknytning så smått bygges opp. I følge Vestby, Tronstad og Sørli (2014) bør denne fasen og hva som bidrar til å knytte mennesker til stedet få mer oppmerksomhet. Derfor er et teoretisk og analytisk rammeverk som tar utgangspunkt i begrepet stedstilhørighet fruktbart.

3. Analytisk og teoretisk rammeverk for bolyst og lokal samfunnsutvikling

I dette kapitlet vil vi gjøre rede for det teoretiske rammeverket for vår analyse. I arbeidet med å gjøre rede for det teoretiske grunnlaget har vi fått bistand fra NIBR, og første halvdel av dette kapitlet er i stor grad basert på tekst fra NIBR, noe omskrevet og utfyllt fra distriktssenterets side. Siste halvdel er skrevet av Distriktssenteret.

Stedstilhørighet og bolyst

Stedstilhørighet som begrep brukes innenfor mange og ulike disipliner med ulike teoretiske tradisjoner. I psykologien er et nært beslektet begrep «**sosial identitet**» (Tajfel, 1981). En persons sosiale identitet består av alle gruppemedlemskap personen har. Hvilke(t) sted hun føler tilhørighet til inngår som ett slikt gruppemedlemskap. Sosial identitet deles videre inn i tre relaterte, men forskjellige deler: 1) oppfatning av eget medlemskap i grupper, sammen med 2) verdien av, og 3) emosjonell tilknytning til medlemskapet (Ellemers, Kortekaas & Ouwerkerk, 1999; Tajfel, 1981). Det betyr at man selv definerer hvorvidt man ser seg selv som medlem av en gruppe. En person kan bo et sted, men ikke nødvendigvis regne stedet som en del av hvem han er. «Jeg bor i Bergen, men regner meg ikke som bergenser.» Videre kan verdien av det å være bergenser variere. Man kan anse det som noe positivt, eller negativt. Den siste, dypeste, delen av sosial identitet er den emosjonelle tilknytningen man har til det å være bergenser, f.eks. kan denne være grader mellom lav og høy. De tre delene av sosial identitet (kategorisering, verdi og emosjonell tilknytning) er viktige fordi de har noe å si for hvordan vi oppfører oss (Ellemers, Kortekaas & Ouwerkerk, 1999). I et bolystperspektiv vil man i på et minimumsnivå bidra til at tilflyttere anser seg som en del av stedet (kategoriserer seg som medlem av gruppen) og at det er noe positivt (evaluativ komponent). I tillegg vil en emosjonell tilknytning til stedet bidra til å hindre videreflytting. Jeg kan anse meg selv om inderøyning, men hvis jeg ikke føler emosjonell tilknytning eller legger positiv verdi til stedet er det mindre sannsynlig at jeg oppfører meg på vegne av stedet og deltar på dugnader, engasjerer meg i valg eller saker som har betydning for Inderøy som sted.

Passer dette stedet for meg? Hvor godt vil jeg trives med å bo her? Hvilke behov får jeg dekket? Hvilke steds kvaliteter er særlig viktig for meg? Slike spørsmål stiller en seg i forbindelse med bosettingsvalg. I den forbindelse kan det være relevant å se nærmere på begrepet «**sense of place**». Dette er et begrep som har bidratt til å synliggjøre hva slags rolle ulike steder har i menneskers liv og hvordan de har betydning for trivsel, livsstil og identitet. Innen dette feltet er begrepet «**sensed quality of place**» lansert for å beskrive hvordan steds kvaliteter antas å ha en (positiv) effekt på velvære gjennom såkalte «**sensory cues**», noe som i økende grad er et tema innen grønn by- og stedsplanlegging og vekten som legges på sansemessige opplevelser og erfaringer av miljøet (Lynch 1960). Dette vil prege hvordan stedets atmosfære og stemning oppleves av den enkelte.

«Sense of place» er nært forbundet med stedets fysiske omgivelser. Tuan (1977) framholdt at menneskers gjentatte opplevelser og sanselige erfaringer (syn, lukt, lyd), dannelsen av rutinemessige atferder og følelsesmessige slektskap fører til steder individer bryr seg om. Forståelsen av stedstilhørighet er utvidet gjennom kvalitative analyser av aktiviteter, erfaringer og livsstil. Det er ikke bare stedet i seg selv, men stedsbaserte erfaringer som er viktig. Det blant annet Manzo (2005) betegner som «**experience-in-place**». Erfaringer, minner og opplevelser (også for mennesker som var tilflyttere i nær fortid) har betydning for hvordan de vurderer stedet som fremtidig bosted. Dette dreier seg om stedets atmosfære og fysiske omgivelser (natur så vel som bygde miljøer), sosiale miljøer og muligheter, mellommenneskelige relasjoner, og erfaringer knyttet til å få dekket en lang rekke ulike typer behov. Som tidligere nevnt skjer en steds vurdering hos tilflyttere basert på erfaringer med stedet og vurderinger av fremtidsmulighetene i lys av egne behov, ønsker og identitetskonstruksjoner.

Funksjonell og emosjonell stedstilhørighet

Tilhørighet til sted er i sosiologien uttrykk for en relasjon som både er funksjonell og (ofte) emosjonell (Hague 2004, Tuan 1977, Williams og Stuart 1998, Henningsen og Vestby 2012). Dette får implikasjoner for menneskers adferd og handlingsvalg, for eksempel når det gjelder valg av bosted eller bruk av tid og ressurser på lokalt utviklingsarbeid. Det er sammenfall mellom det sosiologiske begrepet emosjonell

tilhørighet, og det sosialpsykologiske begrepet der emosjonell tilknytning er en av tre deler av sosial identitet.

Hva er forskjellen på funksjonell og emosjonell eller symbolsk tilhørighet til et sted, og hvordan henger de sammen? *Funksjonell tilhørighet* til et sted kan sies å bli formet av at stedet er arena for konkrete funksjoner i ens liv; det kan for eksempel være der arbeidsplassen ligger, der en får dekket praktiske behov for varer, tjenester, service, velferd, skole, barnehage, språkopplæring o.l. Et kjennetegn ved funksjonell tilhørighet vil være at stedet gjerne kan skiftes ut med et annet sted, såfremt det dekker de samme funksjonene, behovene eller formålene.

Emosjonell stedstilhørighet viser til emosjonelle og symbolske bånd eller relasjoner mellom mennesker og steder. For eksempel kan mange kjenne seg igjen i individuelle emosjonelle tilknytninger til oppvekststedet eller til området der familien har hatt hytte i generasjoner. På et nytt bosted starter en på sett og vis med blanke ark. Samtidig er det krevende og en lang prosess før både ens egen identitet forbindes med stedet og før omgivelsene regner den nyankomne som en del av bygda. Emosjonell tilhørighet er viktig for stedsvalgene, som foretas med både «hode og hjerte». Det er ikke bare rasjonelle og funksjonelle behov som skal dekkes, det er også sosiale og identitetsrelaterede behov. Relph (1976) viser til at menneskers erfaringer med å være på «innsiden» eller «utsiden» vil forme både vår identitet og velvære, og våre følelsesmessige relasjoner til stedet. For tilflyttere som skal vurdere om de skal bli boende vil de første erfaringene med hvor lett det er å bli kjent med andre og bli del av noen sosiale miljøer være viktig. Dette dreier seg ikke bare om omgangsvenner. Like viktig er aktivitetsbaserte møteplasser i tilknytning til idretts- og kulturliv, skole og barnehage, bygdearrangementer etc. I studien av innvandreres bosetting i distriktskommuner viste NIBR hvordan emosjonelle begrunnelser ble framholdt som viktige for valget om å bli boende. Det dreide seg om (i) gode sosiale forhold til naboer, kjente og kolleger, (ii) trygghet for barn og voksne, (iii) å bli sett og «være noen», (iv) bli anerkjent som ressurspersoner og (v) ha et følelsesmessig forhold til naturen på stedet (Søholt m.fl. 2012, Vestby 2013).

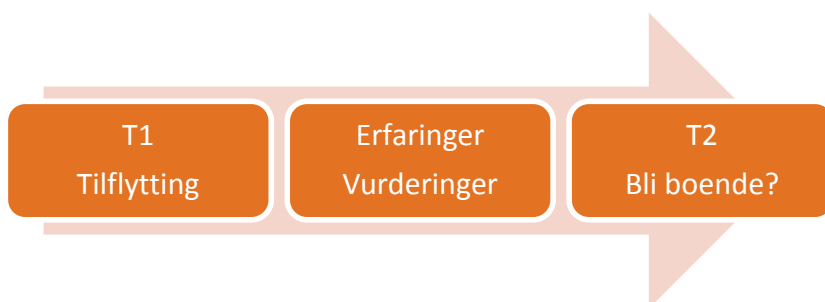
Stedsvalg, stedsvelgere og bosetting

Botid, stedstilhørighet og menneskenes kjennskap til det nye bostedet og andre alternative steder spiller også en rolle. Med innvandrere stiller dette seg noe annerledes. De har ikke valgt den konkrete kommunen på samme måte som andre tilflyttere eller tilbakeflyttere. Bostedsvalg er vanligvis valg mellom mulige alternativer, selv om tilfeldigheter ofte spiller en rolle, for alle. Flyktninger har sjelden selv valgt kommunen, de er blitt bosatt. Senere skal de selv velge om de vil bli boende eller flytte videre. Arbeidsinnvandrere har valgt en jobb som har ført dem til stedet. Ofte er de rekruttert direkte av bedriften eller gjennom nettverk av kjente. Selve stedet har de neppe valgt med omhu. Familieinnvandrere har flyttet dit familien eller kjæresten bor, det være seg familiefaren fra Polen eller den norske bonden. Dette betyr at *tilknytningen til stedet i en første fase er svak*. De tilflyttede innvanderne har i liten grad har et stedsvalg å forsvare for seg selv. Dessuten er deres kunnskap om stedet liten eller mangelfull, sammenlignet med hva den er for bofaste grupper.

Det sentrale spørsmålet er da hva som positivt kan knytte dem til dette stedet slik at de velger å bli boende. Jobb er ikke nødvendigvis tilstrekkelig grunn i det lange løp i et land med lav arbeidsledighet. *Dersom kommunen og det lokale næringslivet ønsker at innvanderne skal velge å bli boende, blir oppgaven å bidra til å skape grunnlag for en stedstilhørighet. Det gjelder for alle typer tilflyttere. Bolystprosjekter kan bidra til dette.*

Tilflyttere fra inn- og utland, fra nære regioner eller fjerne, har svært forskjellig kunnskap om stedet når de flytter dit. Kommunenes oppmerksomhet må ikke bare konsentreres om å få dem til å komme dit, men å få dem til å bli. NIBR peker på den viktige perioden mellom tilflytting (T1) og endelig valg om å bli boende eller å flytte videre (T2). For mange vil ikke være sikre på dette svaret ved T1. De gir stedet en sjanse. I denne perioden får alle tilflyttere erfaringer og opplevelser som de vil anvende i det endelige valget. Er dette et sted som passer for meg og min familie? Hva slags fremtidig liv vil vi få om vi blir boende her? Hvilke kvaliteter ved dette stedet er særlig viktige for oss? I tillegg vil det for mange være slik at de også knyttes til stedet gjennom de muligheter stedet kan tilby for deres fremtidige liv, altså at det er framtidsutsiktene og

ikke bare erfaringer i nær fortid og nåtid som bidrar til en stedstilknytning (Vestby upubl. paper 2014). *En stedstilknytning kan gradvis utvikle seg til en stedstilhørighet.*

Figur 2 Stedsvelgere (Vestby, 2014).

Hvordan er tilhørigheten i norske kommuner?

Stedstilhørigheten er høy i Norge. Både Lokalsamfunnsundersøkelsen gjennomført av Bygdeforskning i 2011 (Storstad, 2013) og Difis innbyggerundersøkelse gjennomført i 2010 og 2013 har sett på folks tilhørighet til kommunen de bor i. Begge undersøkelsene viser at nordmenn føler sterk tilhørighet til sin bostedskommune. I Lokalsamfunnsundersøkelsen oppgir 39 % høy grad av tilhørighet og kun 11 % at de har lav stedstilhørighet. I Difis undersøkelse fra 2013 oppgir 36 % at de har sterkeste grad av tilhørighet til kommunen de bor i. Hele 64 % oppgir sterk eller svært sterk tilhørighet og 81 % av respondentene er på den positive siden av skalaen³.

I Difis undersøkelse fra 2010 var det også spørsmål om tilhørighet til *området/bydelen* de bor i. Når vi sammenligner tilhørighet til område med kommune ser vi at det er ingen forskjell i grad av tilhørighet til kommune versus området/bydelen. Det kan bety en av to ting: Én - folk er like knyttet til kommunen som området de bor i. Eller, to - når folk svarer på spørsmål om tilhørighet til kommunen blir de preget av tilhørigheten til området de bor: Det er det nære som er referanserammen for spørsmålet om tilhørighet til kommunen. En annen måte å finne ut av dette på er å spørre direkte om hvor folk har *størst* tilknytning til. Her er bildet litt annerledes.

Når folk får valget om å besvare hvilket geografisk område de føler *størst* tilhørighet til – ikke bare hvor sterk tilhørighet de føler til kommunen - kommer ofte bygda/byen høyere opp enn kommunen (Frisvoll og Almås, 2004; Nordtug, Sand, Wendelborg og Aasetre, 2004). Det er viktig å påpeke at man ikke har tilhørighet til kun ett sted. Vi har tilhørighet til flere steder, og på flere nivå - helt ned til den fysiske boligen og opp til nasjonalt nivå og videre (Cuba og Hummond, 1993; Hidalgo og Hernandez, 2001). Flere undersøkelser om tilhørighet i forbindelse med bl.a. kommunesammenslåing viser at folk også har sterk tilhørighet til *regionen* sin (Vestby og Skogheim, 2014). I bolystprosjektene varierer geografisk avgrensning. Noen er konsentrert om lokalsamfunnet/bygda, mens andre er dekkende kommunen og andre er regionale. Det er også noen nasjonale prosjekt. Variasjonen kan være uttrykk for ulike behov og utfordringer.

Befolkningsendring og stedstilhørighet

Et interessant funn fra Bygdeforsknings lokalsamfunnsundersøkelse (Storstad, 2013) er at befolkningsendring, dvs. nedgang eller oppgang i folketall, har sammenheng med tilhørigheten i kommunen. Det er svakest tilhørighet i de kommunene som har hatt *størst* økning i folketallet. Dette henger sammen med funnene i Difis datasett om at kort botid har sammenheng med lavere stedstilhørighet. Det kan derfor tenkes at tilflyttere/de som står for befolkningsveksten drar tilhørighetssnittet ned. En annen måte å tolke

³ Merk at skalaene i Bygdeforsknings og Difis undersøkelser er forskjellige og at prosentandelen ikke er direkte sammenlignbare. Merk også at tilhørighet er målt forskjellig. I Bygdeforskning sin studie er tilhørighet målt med tre spørsmål og satt sammen til en indeks, mens Difi har målt tilhørighet med ett enkelt spørsmål.

dette på er at en sterk befolkningsvekst svekker den lokale sosiale kapitalen⁴, mens dette ikke skjer i fraflyttingskommunene (Storstad, 2013). Alternativt kan en også tenke seg at de med aller sterkest stedstilhørighet blir værende i kommunen og bidrar til å forklare den høye stedstilhørighet i fraflyttingskommunene. Uansett tyder dette funnet på at de voksende kommunene har en utfordring med å inkludere de som kommer flyttende til kommunen, og sørge for at den samlede tilhørigheten blant befolkningen også blir høy. Kunnskap om hva som skaper tilhørighet er da ikke bare relevant for typiske fraflyttingskommuner, men også for kommuner som opplever vekst.

Variasjoner i stedstilhørighet

Hva skaper stedstilhørighet? Generelt sett vil ulike faktorer være viktig for ulike personer. Sånn sett kan det være en fordel om innsatsen er bred og inkluderer ulike tema. For å grave litt dypere i spørsmålet har vi analysert Difis datasett (2013) for å undersøke mulige sammenhenger.⁵ Det gir selvfølgelig ikke uttømmende svar på spørsmålet om hva som skaper tilhørighet, men det peker på noen interessante sammenhenger.

I følge Difis datasett (2013) er de viktige faktorene for grad av følt tilhørighet til kommunen først og fremst: 1) hvor mange år man har bodd i kommunen; 2) hvor fornøyd man er med kommunen⁶. Her har vi kontrollert for sosioøkonomisk status, alder, kommunenes størrelse, sentralitet og tettbebygghet, og generell tilfredshet med livet.⁷

At botid er sterkt korrelert med stedstilhørighet finner vi igjen i flere andre studier (eks. Anton og Lawrence, 2014; Lewicka, 2005). Det vesentlige å merke seg her er at selv om tilhørigheten til kommunen ofte er høy, er den lavest hos de som har bodd kortest tid i kommunen. Blant disse finner vi *stedsvelgerne*. Å ta utgangspunkt i stedsvelgere for å analysere bolystprogrammet er derfor spesielt hensiktsmessig. Dette gir empirisk støtte til teorien om at stedsvelgere har en spesiell posisjon i innsatser for befolkningsvekst, spesielt gjennom å hindre videreflytting.

Merk også at årsakssammenhengen også her er åpen. Høy stedstilhørighet kan føre til at man bor lengre i kommunen, men å bo lenge i kommunen kan også gi sterkere stedstilhørighet.

Den andre faktoren som var viktig for tilhørighet var grad av fornøydhet med kommunen⁸. Det er denne variabelen man prøver å nå mer direkte med lokal samfunnsutvikling. Opplever kommunen som god å leve i? Oppfyller kommunen forventningene til det å bo og leve? Sånn sett kan man tenke seg at lokal samfunnsutvikling som noe som kan bidra til stedstilhørighet *via* fornøydhet med kommunen, illustrert med modellen nedenfor.

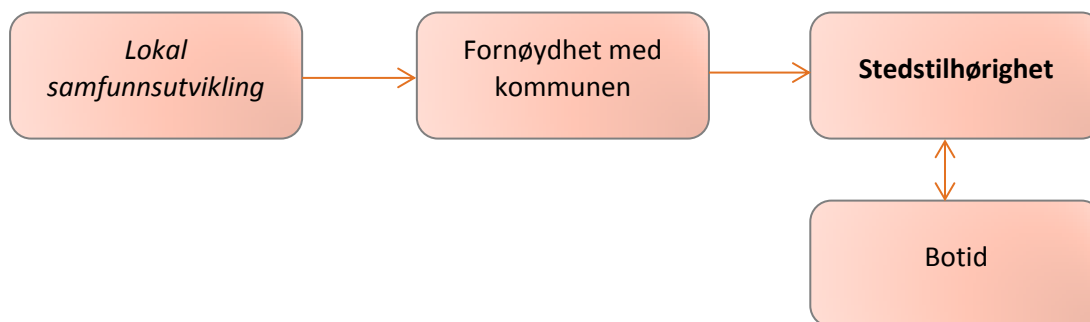
⁴ Sosial kapital refererer til summen av normer, tillit og nettverk i et sted, en virksomhet e.l. (Putnam, 1988).

⁵ Analysene er i hovedsak regresjonsanalyser. Detaljer om de statistiske undersøkelsene og databehandling kan fås ved henvendelse

⁶ Denne variabelen består av spørsmålene: På hvilken måte vil du omtale din kommune som et sted å bo og leve? Alt i alt, hvor fornøyd eller misfornøyd er du med din kommune som et sted å bo og leve? Hvor godt eller dårlig oppfyller kommunen dine forventninger til et sted å bo og leve? Forestill deg den perfekte kommune. Hvor nær et slikt ideal synes du din kommune er? Og; Hvor sterkt ville du anbefale eller fraråde venner og bekjente å flytte til din kommune?

⁷ Disse faktorene kan påvirke sammenhengene vi undersøker. Ved å ta de med inn i analysen kan vi kontrollere for dem og skille ut den «rene» sammenhengen mellom tilhørighet, fornøydhet og botid.

⁸ Dette målet relatert til, men ikke det samme som tilhørighet til kommunen. Analyser av intern reliabilitet viser at reliabiliteten til fornøydhetsindeksen går noe ned om tilhørighet inkluderes. Fornøydhet og stedstilhørighet blir også sett på som teoretisk adskilte faktorer (Lewicka, 2010).

Figur 3 Modell for sammenhengen mellom lokal samfunnsutvikling og stedstilhørighet

Det kan også tenkes at alle pilene i modellen går begge veier. Høy stedstilhørighet og fornøydhet med kommunen kan tenkes å påvirke lokal samfunnsutvikling positivt, da høy stedstilhørighet og fornøydhet kan bidra til at man investerer mer i lokalsamfunnet.

Konklusjonen er at hvor lenge du har bodd i kommunen og hvor tilfreds man er med kommunen som helhet er de sterkeste forklaringene for tilhørighet til kommunen. Forklaringsprosenten er på ca. 55 %.⁹ Dette er ganske høyt i en slik sammenheng, men det viser at det også er noe annet, uforklart, som bidrar til stedstilhørighet. Årsakssammenhengen mellom fornøydhet og stedstilhørighet er selvfølgelig også helt åpen. Følt tilhørighet, eller patriotisme, kan også føre til at man omtaler sin kommune mer positivt.

Hvilke tema innenfor lokal samfunnsutvikling kan bidra til økt stedstilhørighet og på hvilken måte?

Fornøydhet med kommunen er det lokale samfunnsutviklingsarbeid søker å påvirke. Men mer detaljert kunnskap enn det gir ikke analysene av Difis datasett svar på. Hvilke tema *innen* utviklingsarbeid kan bidra til økt fornøydhet og økt stedstilhørighet? Lokal utviklingsarbeid med mål om å stimulere bolyst/skape tilflytting/hindre fraflytting kan deles inn i følgende temaer (Grimsrud og Aure, 2013; Vestby, Tronstad og Sørli, 2014):

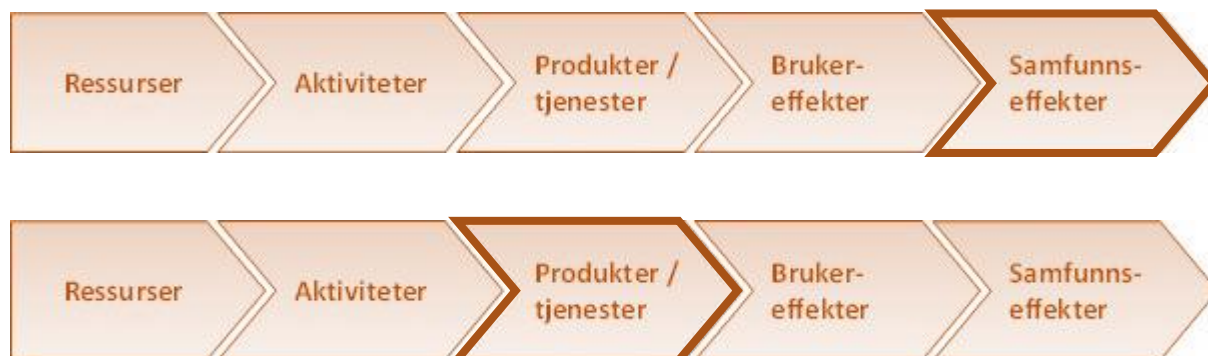
- Bolig
- Arbeidsplass
- Kompetansebygging
- Informasjon, opplysning, rådgivning, veiledning
- Infrastruktur og tilgjengelighet:
 - o Fysisk og teknologisk
- Kultur- og fritidstilbud
 - o Som opplevelse; som aktivitet; eller for større forståelse mellom ulike kulturer
- Møteplasser/arenaer
- Omdømme

Merk at kategoriene ikke er fullstendig gjensidig utelukkende. Noen går over i hverandre. For eksempel kan kultur og fritidstilbud også være en møteplass.

⁹ Vi refererer her til effektstørrelsen R^2 for hele modellen, alle variabler inkludert.

Nedenfor er en litteraturgjennomgang av studier som presenterer:

- Vurdert samfunnseffekt: Har temaet betydning for stedstilhørighet og på hvilken måte?
- Anbefalte produkter og tjenester innenfor temaet.

Boligens betydning for stedstilhørighet

Lenge fikk nabolaget mest oppmerksomhet for betydningen av folks stedstilhørighet. I forskning om stedstilhørighet har *boligens* betydning blitt framhevet mer de siste årene.

Bo- og flyttemotivundersøkelsen viser at bolig ikke utgjør et selvstendig flyttemotiv (Sørli m.fl., 2012), og andre studier bekrefter at det ikke er selve boligen som får folk til å flytte til et sted (Ruud, Schmidt, Sørli, Skogheim og Vestby, 2014). Det betyr ikke at bolig ikke betyr noe. For det første kan bolig bety noe for dem som kalles interne regionflyttere. Disse har gjerne større forhåndskunnskap om boligområder i regionen, og kan tenkes at de flytter over kommunegrensen om spesielle boligønsker lar seg realisere der. Flytting skjer også ofte innad i kommunen, og her er ofte bolig sterk motivasjon for flytting. Et godt boligmarked er dermed en viktig strategi for å holde på folk i kommunen. Desto kortere flytteavstanden er, jo mer betyr kvaliteter ved selve boligen (Brattbakk, 2013). Det betyr også at dersom kommunen er i pendleravstand til et større arbeidsmarked kan stedet satse på å være bostedskommune.

Et tilfredsstillende boligtilbud betyr også noe for dem som bor på stedet og de som flytter dit av andre grunner. Folk har varierte boligbehov knyttet til økonomi, antall personer i husholdningen, framtidsplaner og funksjonsnivå. Samsvar mellom det boligbehovet man har og boligen man kan få, betyr at en funksjon i ens liv er oppfylt. Bolig i seg selv er da ikke et argument for å flytte videre.

Det er fortsatt lite forskning om boligens betydning, men det å *eie* boligen man bor i er funnet å ha direkte sammenheng med stedstilhørighet (Anton og Lawrence, 2014; Lewicka, 2010; Sørholt et al., 2012).

Boligen oppfylder altså en viktig funksjon i folks liv og kan dermed sies å bidra til funksjonell tilhørighet spesielt. På den ene siden må man ha et sted å bo, og det er dermed et grunnleggende premiss. På den andre siden er en god bolig, tilpasset individuelt behov og ønske, grobunn for å bli *værende*. Samtidig er det også knyttet følelser til boligen som et hjem. Et hjem er mer enn et sted man oppholder seg, og har stor emosjonell og symbolsk betydning (Graham, Gosling og Travis, 2015). På den måten kan også bedring av boligmuligheter bidra til en emosjonell tilhørighet til stedet.

Anbefalinger om aktiviteter og produkter/tjenester for bolig.

Boligbehov er sammensatt, og variasjon i boligtilbud er derfor viktig. Boligtilbudet bør gjenspeile ulikhetene i boligbehovet og tilby ulike løsninger. Ved tilfredsstillende variasjon vil også kommunen oppnå bedre sirkulasjon av boliger. Mange småkommuner har en utfordring med en skjev sammensetning av boligmassen, der en (for) stor andel eneboliger dominerer (Nygård m. fl., 2010). Det er også mangel på tilrettelagte boliger i kommunesenteret som er egnet for ungdom/unge voksne og for eldre, se for eksempel Skogheim mfl. (2012), Vestby og Ruud (2008) og Ruud og Vestby (2010). Videre er boligtilbudet ofte en utfordring for arbeidsinnvandrere som flytter til en distriktskommune. Dette bunner i at kommunen mangler utleieboliger og de som finnes har ofte et høyt prisnivå (Ruud, Schmidt, Sørli, Skogheim og Vestby, 2014).

Studien «Derfor blir vi her» (Søholt, m.fl., 2012) viser at det også er tydelig at innvandrere har ønske om å eie bolig. Samtidig har flere opplevd problemer med å få banklån til boligkjøp på grunn av lav sikkerhet og lite egenkapital, og det er liten kunnskap om mulighetene for startlån.

NIBR kommer på bakgrunn av funnene i studien «Boligpreferanser i distriktene» (Ruud, Schmidt, Sørli, Skogheim og Vestby, 2014) med noen anbefalinger til hva kommunene bør gjøre for å ivareta boligbehovet:

- Kommunene bør ha en samlet oversikt på kommunens hjemmeside over eksisterende og planlagte boliger, småbruk, boligtomter og tomter under regulering.
- Kommunene kan gjennom reguleringsplaner regulere enkelte områder og eiendommer for utbygging av mindre boliger.
- Det er behov for mer samarbeid mellom kommunene og privat næringsliv/arbeidsgivere om boliger til tilflyttere.
- Kommunene må utarbeide planer for boligtilbud og forventet boligbehov i kommune.
- Det er behov for større grad av interkommunalt samarbeid om boligutvikling der kommunene ser bolig og arbeidsmarked i en sammenheng.

Samarbeid på tvers av kommunegrenser er i et felles bo- og arbeidsmarked en god strategi for å sikre variasjon i boligtilbudet.

Ifølge Grimsrud og Aure (2013) kan tilflyttingsarbeid bidra indirekte til tilrettelegging for et bedre boligmarked gjennom stimulerings tiltak for å få huseiere og grunneiere til å legge ut boliger og tomer for salg eller leie. De kan også bidra indirekte ved å være pådrivere på flere politiske nivå for å få satt distriktenes problematiske boligmarked på agendaen – slik at andre instanser som har relevante virkemidler kan gjøre noe med situasjonen.

Informantene i studien til Grimsrud og Aure rapporterer at boligmarkedet er viktig på flere måter: Ha mulighet til å finne ut av forholdene før de beslutter hvor de flytter (informasjon). Videre at kommunens ressurser i form av eks. småbruk bør markedsføres. Det samme gjelder tilgang på billige boliger, men her er kommunene mer tilbakeholdne (selge seg på billigsalg, eller trekke til seg personer de ikke ønsker). Å bygge bolig er mer risikabelt (potensielt tap) i distrikt enn by, da kostandene er like store (Nygaard, Lie og Karlstad, 2020). Her kan billige tomter eller boligsbyggestipend være til hjelp.

Arbeidets betydning for stedstilhørighet

Resultatene fra Bo- og flyttemotivundersøkelsen gjennomført i 2008 viser at arbeid i større grad blir brukt som begrunnelse for å flytte til og bli boende i de perifere distriktsregionene enn i andre typer regioner (Sørli, Aure og Langset, 2012). Unge som flytter til byene, og de som flytter til periferi oppgir i størst grad arbeid som motiv. I områder med mye pendling begrunnes flytting mest med bolig. Motiver knyttet til sted/miljø betyr ifølge denne logikken mer for å bli boende enn for å flytte.

Samtidig viser Storper (2011) at regioner som har betydelige innslag av næringer koblet til økende internasjonal etterspørsel vokser mest. Befolkningsutviklingen er dermed en funksjon av hvilke type ekspertise som etterspørres av slike næringer. Betydningen av dette er at befolkningsvekst driver forekomsten av kulturelle tjenester, handletilbud, opplevelsesnæringer o.l., ikke omvendt.

Implikasjonen er at om et sted eller en region vil vokse, må den satse på (internasjonal) eksportrettet næring. Derfor kan det være mest hensiktsmessig, om man ikke akter/makter å satse på eksportrettet næring, å heller legge til rette for at innbyggerne generelt og tilflyttere spesielt trives for å hindre/bremse fraflytting. På den andre siden kan det være slik at selv om eksportrettet næring er den *største* driveren, finnes det også andre mindre drivere for befolkningsvekst. Storpers analyser er av større regioner i USA og Europa og dermed ikke direkte overførbare til Norge. I Norge har lav arbeidsledighet og fleksibilitet for bostedsvalg kan være større. Sørli, Aure og Langset (2012) viser også at arbeidets betydning henger sammen med valgmuligheter. Når valgmulighetene er færre, er det relative betydningen av arbeid større. Jo lettere det er å få eller skifte jobb, desto færre er det som oppgir arbeid som bo- og flyttebegrunnelser. I Norge er

mulighet for jobb større, og det kan likevel være slik at kvaliteter ved stedene spiller inn for hvor bosetter seg sammenlignet med andre land der jobbmulighetene er færre. Hvorvidt stedet er innenfor/er i pendleravstand til et arbeidsmarked spiller også inn.

Det er også viktig å merke seg at mange distriktsområder er det 1) en generell mangel på arbeidskraft, 2) en ubalanse mellom arbeidskraftstilbud og -behov, 3) spesielle mangler som henger sammen med befolkningens økende alder og nedgang i folketall (Aure, Nilsen, Josefsen og Ringholm, 2011).

Arbeid er altså veldig viktig, men på forskjellige måter på forskjellige steder. Arbeid dreier seg i likhet med bolig om å oppfylle et funksjonelt behov. Samtidig kan arbeidsplassen være en viktig sosial arena og kan derfor også bidra til emosjonell tilhørighet til stedet.

Anbefalinger om produkter/tjenester for arbeid

I tilflyttingsstudien blir det påpekt at det er viktig å ha kunnskap om arbeidsmarkedet på stedet – hva er behovene? Deretter kan direkte rekrutteringer til ledige stillinger være vellykket. Det er altså viktig med samarbeid mellom næringsutviklingsaktører og tilflyttingsprosjekter (Aure, Nilsen, Josefsen og Ringholm, 2011; Grimsrud og Aure, 2013).

Kobling mellom arbeidstaker og arbeidsmarked kan gjøres på flere måter:

- Møter med næringsliv for å få fram ordninger som kan synliggjøre arbeidskraftbehov. Kollektive ordninger for å lette arbeid med utlysning, henvendelser o.l.? Få næringsliv til å stille opp på messer, tilbakeflyttertreff o.l.
- Å få reelle vakanser fram i dagen gjennom eks. jobbportaler kan påvirke tilflytting.
- Legge til rette for pendling og fjernarbeid – utvide BOA
- Kommunen selv kan ha uforløst potensiale i å tilrettelegge for arbeidsinnvandring og tilflytting. Ofte stor arbeidsgiver. Tilflyttingsarbeid kan smitte over på kommunens rekrutteringsstrategier.

Andre tiltak kan være

- Å bruke tilflyttervert til å formidle ledige jobber.
- Placement – rekruttere spesifikk kompetanse.
- Etablere rekrutteringsteam der potensielle arbeidsgivere inngår.

Tiltak det er vanskeligere å si noe om inkluderer tiltak som går på skoleelevers entreprenørkraft, og generell kunnskap om lokalt nærings- og arbeidsliv da disse har et mer langsiktig perspektiv.

Betydningen kompetansebygging har for stedstilhørighet

Kompetansebygging kan foregå på flere ulike områder og gjelde ulike målgrupper. Indirekte kan kompetanse bidra til økt stedstilhørighet for målgruppene, som kan være ungdom, ildsjeler, tilflyttere e.l.

Blant tilflyttere finner vi en del tiltak knyttet til språkopplæring for innvandrere. For innvandrere er det norske språket en nøkkel til det meste: arbeid, utdanning, sosial kontakt, orientere seg om tjenester og rettigheter m.m. Resultater av språktiltak er på lang sikt med at målgruppen får bedre språkferdigheter og deltar mer i samfunnet. Det vil bidra til en sterkere tilhørighet til stedet.

I flere prosjekt er kommunen selv målgruppe. Relevante kompetanseløft er relatert til kompetanse om lokal samfunnsutvikling generelt, herunder også kommunens utfordringer og ressurser. Her kan det altså bli krysninger med andre kategorier, som bolig og arbeid. Det kan også dreie seg mer spesifikt om tema som integrering. Resultat på lengre sikt, der kommunen er målgruppe, kan være bedret praksis relatert til temaene, eller mer/bedret samarbeid med andre utviklingsaktører eller andre kommuner. Mer kompetanse på kommunenivå kan også føre til flere utviklingsprosjekt eller bedre utviklingsarbeid generelt sett (mer helhetlig og langsiktig satsing). Det kan også føre til nye måter å arbeide med utvikling på. Når kommunen selv er målgruppe er det vanskeligere å knytte innsatsen til sterke stedstilhørighet for innbyggerne/tilflytterne direkte. Indirekte kan innsats her føre til økt stedstilhørighet ved at kommunen blir i bedre stand til å planlegge og gjennomføre tiltak som øker stedstilhørighet direkte.

Anbefalinger for produkter/tjenester for kompetanse

Vi vet at språk er avgjørende for målgruppen innvandrere. Språk er nøkkelen til mange arenaer, som jobb, utdanning, sosialt liv m.m. (Søholt m.fl. 2012). Et språktilbud som favner bredere enn det lovbestemte vil ha betydning for innvandrernes forutsetning for å knytte seg til stedet. Bredere omfang betyr både målgruppe (ikke kun de som er under introduksjonsprogrammet), men også i tilnærming. Tilrettelegging for personlig kontakt via faddere eller verter vil for eksempel være en god måte for å praktisere språk. Både «Derfor blir vi her» og erfaringene fra bolystsamlingen på Frøya viser at det kan være hensiktsmessig med tettere kontakt mellom kommuneadministrasjon, næringsliv, utdanningsinstitusjoner og frivillighet for en mer helhetlig tilnærming og plan for språktilbudet i kommunen.

Kommunen selv som målgruppe: I «Tilflytting for enhver pris?» skriver Grimsrud og Aure at den viktigste lærdommen fra studien er at tilflyttingstiltak må bygge på analyse og kunnskap. De fremhever at det er viktig å skaffe seg kunnskap om stedets utfordringer, stedets ressurser, målgruppen, målgruppens behov og hvordan oppnå kontakt med målgruppen.

Rapporten om de 42 kommunene i Småkommuneprogrammet (Cruickshank m.fl., 2014) viser også at kommuner som er mer beviste om sine utfordringer og utviklingsrolle også evner å organisere utviklingsarbeidet bedre i kommunen, både internt i administrasjonen og eksternt i samhandling med næringsliv og innbyggere.

Betydningen informasjon og veiledningen har for stedstilhørighet

Informasjon og veiledning kan dreie seg både om å trekke til seg folk - skape tilflytting - men også om å bistå folk som har besluttet å komme (Grimsrud og Aure, 2013). Det første handler om å bedre beslutningsgrunnlaget for potensielle tilflyttere. Det siste handler om å bidra med relevant informasjon som kan bidra til at tilflytteren finner seg til rette, eller finner seg til rette raskere.

Direkte personlig informasjon og veiledning er virkningsfullt på flere måter (Grimsrud og Aure, 2013; Søholt m.fl., 2012). For det første er det spesielt viktig å ta vare på de som er nytilflyttede, og som er i en posisjon som stedsvelgere. De har flyttet til stedet, men det er ikke sikkert at de blir. At de blir tatt godt imot og gitt gode forutsetninger for å orientere seg - etter egne behov - kan være effektivt. På den ene siden gjelder det funksjonelle behov som informasjon om bolig, jobb, tjenester o.l. På den andre siden kan den sosiale siden ved å ha kontakt med en tilflyttervert også kan være en inngang til å bli kjent med flere på stedet, og dermed dekke emosjonelle behov gjennom at. I «Derfor blir vi her» er fadderordning anbefalt som tiltak med bakgrunn i at å ha kontakt med minst én person har stor betydning (Søholt m.fl., 2012).

Informasjon og veiledning dreier seg dermed om å styrke både funksjonell og emosjonell tilhørighet. Informasjon er forutsetning for funksjonell tilhørighet – å finne fram til viktige funksjoner som tjenester, bolig, arbeid osv. Veiledning kan bidra til emosjonell tilhørighet gjennom den personlige kontakten, men kan også bidra til funksjonell tilhørighet raskere ved at verten mer effektivt kan tilpasse informasjon og hjelp til personens behov.

Anbefalinger for produkter/tjenester for informasjon og veiledning

Informasjon og veiledning kan gis i forskjellige grader (Grimsrud og Aure, 2013). På den ene siden av skalaen er generell informasjon på en nettside – rettet mot «alle». På den andre siden av skalaen er personlig tilpasset informasjon via tilflyttingsvert e.l. En mellomting er informasjon tilpasset spesifikke målgrupper, som studenter, i egnet medium (som skoleavis), eller treff, messer e.l. som også åpner opp for personlig kontakt.

Ifølge rapporten kan alle gradene av informasjon ha sin funksjon. Generell informasjon som også når innbyggerne kan være nyttig både for potensielle tilflyttere som aktivt søker informasjon, men også for å gjøre innbyggerne generelt i stand til å gi informasjon. Det siste er viktig da familie og venner ofte er den viktigste kilden til informasjon for potensielle tilflyttere (Grimsrud, 2006; Dahle et al. 2011; AUD 2011).

Betydningen infrastruktur og tilgjengelighet har for stedstilhørighet

Infrastruktur dreier seg både om fysiske og teknologiske løsninger der tilgjengelighet økes gjennom utbygging eller forbedring. Dette kan blant annet være offentlig kommunikasjon, turstier, gangveier eller bredbånd og andre IKT-løsninger.

Høyhastighets bredbånd kan ha stor betydning for distriktene. Gevinster av bredbånd er knyttet til å sikre og etablere kompetansearbeidsplasser; modernisere lokalsamfunnet og øke muligheten for at småbarnsfamilier flytter dit. Det gir også muligheter gjennom bruk av e-læring og e-helsetjenester, underholdningstilbud; etablering av faglige nettverk og organisasjonsformer som gir mer attraktive jobber og arbeidsmiljø (Lie og Volden, 2010).

I distriktene er gjerne det å eie bil en nødvendig betingelse. For innvandrere, og flyktninger spesielt, kan det å ikke ha bil være en barriere for å delta i samfunnet og bli værende i kommunen (Søholt m.fl., 2012).

Kultur- og fritidstilbudenes betydning for stedstilhørighet

Som tidligere nevnt regnes kultur- og fritidstilbud som et resultat av befolkningsvekst framfor årsak til befolkningsvekst (Storper, 2011). Denne påstanden bekreftes av Telemarksforskning som i en studie finner at det ikke er noen sammenheng mellom kulturnivået (kulturtilbud og kulturaktivitet) på et sted og tilflyttingen til stedet (Vareide og Kobro, 2012). Her skriver de at det er mange grunner til å satse på kultur, men at tilflytting nok ikke er en av dem. Kultur og fritidstilbud har kanskje heller en funksjon for velferd for innbyggerne og å hindre fraflytting. Dermed er kultur- og fritidstilbud viktig for stedsvelgeren.

Det er mest opplagt å tenke seg at kultur og fritidstilbud bidrar til emosjonell tilhørighet til stedet. I studien om boligpreferanser i distriktene (Ruud m.fl., 2004) skriver forfatterne at jobb og vakker natur er viktige, men ikke tilstrekkelige betingelser for å velge stedet. De fleste steder har vakker natur. Det er derfor andre dimensjoner som informantene rapporterer har vel så stor betydning, nemlig menneskene og det sosiale miljøet. Selv om både fysiske og sosiale bånd til sted har betydning, er ofte sosiale bånd til sted sterkere (Hidalgo og Hernandez, 2001). Kultur og fritidstilbud skaper sosialt miljø og bidrar til å knytte mennesker sammen (se eks. Søholt m.fl., 2012).

Det kan også tenkes at kultur og fritid kan bidra til en funksjonell tilhørighet. Kultur og fritid kan være en møteplass og inngang til å bli kjent med andre og skaffe seg et nettverk. Slike nettverk kan bidra til at personen i neste omgang får jobb (eks. gjennom informasjon nettverket gir eller mer direkte rekruttering til stillinger). Det kan også være en informasjonskilde om hvordan ting offentlige tjenester på stedet fungerer (hvordan søker vi barnehageplass?), eller om boliger som blir ledige.

For innvandrere er språk nøkkelen til sosial kontakt, i tillegg til nøkkel til andre arenaer. Dermed kan språk bli en betingelse for deltagelse i kultur og fritidstilbud. Slike tilbud kan også være en arena for praktisering av språk og dermed bidra til å styrke språkferdighetene (Søholt m.fl., 2012).

Møteplassenes betydning for stedstilhørighet

Akkurat som for kultur- og fritidstilbud kan det tenkes at møteplasser først og fremst bidrar til emosjonell stedstilhørighet gjennom tilrettelegging for positiv sosial kontakt. Også funksjonell stedstilhørighet påvirkes gjennom nettverk som kan gi flere muligheter og språkpraktisering.

Stedstilhørighet har en betydning for samfunnsengasjement, men engasjementet kommer gjerne først til uttrykk når sosialt nettverk også er til stede. Det vil si at det ikke er nok å like stedet. Lokale nettverk er nødvendig for å omsette følelser til handling (Lewicka, 2005). Lokale møteplasser kan bidra til å skape nettverk i lokalsamfunnet, som igjen kan utløse sosialt engasjement.

Sosial tilknytning til sted ofte sterkere enn fysisk tilknytning (Hidalgo og Hernandez, 2001). Det betyr at folk gjerne betyr mer enn sted. Formelle og uformelle møteplasser er en forutsetning for å møte folk, som en senere kan knytte bånd til.

Anbefalinger om produkter/tjenester for kultur- fritidstilbud og møteplasser

Både kultur- og fritidstilbud og møteplasser handler om å legge til rette for positiv sosial kontakt mellom folk, og å gi opplevelser. Siden de er såpass like, gir vi her en samlet vurdering av hvordan det bør jobbes med disse temaene.

Et samfunn består av ulike sosiale grupper, og i Bolystprogrammet har det vært spesielt oppmerksomhet på integrering av innvandrere. Sosiale forskjeller mellom innvandrere og andre på stedet kan dreie seg om kultur, religion og andre normer. I følge kontaktteori (Allport, 1954) kan holdninger mellom ulike grupper bedres ved kontakt mellom gruppene. Dette gjelder spesielt når følgende betingelser er til stede:

- *Lik status:* Begge gruppene deltar på lik linje i forholdet. Ulikheter knyttet til utdanning, lønn, ferdigheter og erfaringer o.l. bør nedtones hvis de kan påvirke oppfatninger om ulik status og prestisje.
- *Like mål:* Å ha samme mål som krever begges innsats for å nås.
- *Samarbeid:* Gruppene må jobbe sammen, uten konkurranse, for å nå felles mål.
- *Støtte fra autoriteter:* Begge gruppene anerkjenner en autoritet (inkludert personer, lover og skikker) som støtter kontakten mellom gruppene. Autoriteten bør oppmuntre til vennlige og likeverdige holdninger.
- *Personlig interaksjon:* Kontakten bør innebære uformell og personlig omgang.

En metastudie av kontaktteorien viste at kontakt mellom grupper reduserer fordommer mellom gruppene (Pettigrew og Tropp, 2006). Effekten er større om de optimale betingelsene er til stede, men betingelsene er ikke avgjørende. I tillegg viste studien at effekten generaliserer til hele utgruppen, ikke bare personene man har hatt direkte kontakt med, og at man finner effekten hos en rekke ulike grupper (ikke kun etniske) og ulike settinger. Møteplasser og kultur-fritidstilbud har dermed potensiale for å bedre holdninger mellom grupper ved å tilrettelegge for positivt sosial kontakt. De optimale betingelsene for kontakt er lurt å ha med seg under planlegging og utførelse.

Betydningen av stedets omdømme for stedstilørighet

Omdømmearbeid er populært i tilflyttingsprosjekt (Grimsrud og Aure, 2013). Ideen er at folks oppfatninger og vurderinger om et sted kan påvirke valg av bosted. Å styrke omdømmet er rettet både innover mot stedets innbyggere, og utover mot de som ikke bor der.

Virkingen av omdømmearbeid er vanskelig å måle. Grimsrud og Aure (2013) påpeker også at for mange steder er et bedre omdømme, eller å gjøre seg mer synlig overhodet, et mål i seg selv. Målet behøver ikke være kun økt tilflytting.

Harald Espeland legger i boken «10-punktsmodellen» (2015) vekt på at et lokalsamfunn som ønsker å oppnå et tydelig omdømme, må jobbe systematisk med lokal utvikling. Gjennom kontinuerlig forbedring av steds-kvaliteter samtidig som en kommuniserer disse, kan man påvirke omdømmet til et lokalsamfunn.

I en helt fersk rapport fra Senter for kunnskap og likestilling (KUN) framheves mangfoldsarbeid som forutsetning for tilflyttingsprosjekter (Eggebø, Almli og Bye, 2015). De påpeker at mangel på mangfold, toleranse og inkludering kan være en årsak til at ungdom ikke ønsker å flytte tilbake. I Bolystprogrammet har inkludering av innvandrere vært et sentralt tema med innvandrere som en prioritert målgruppe. Rapporten fra KUN påpeker at tilflytting-/bolystprosjekter bør ha et bredere mangfoldperspektiv, der kjønn, seksualitet, funksjonsevne og klasse også inngår. Det kan også handle om fritidsinteresser, utseende, dialekt og klesstil. Påstanden fra KUN er at lokalsamfunn som oppleves som homogene vil være et attraktivt bosted for færre mennesker enn lokalsamfunn som oppleves som mer mangfoldige. Implikasjonen er at for lokalsamfunn i rurale strøk er det et godt strategisk grep å jobbe for et omdømme som et mangfoldig og inkluderende sted (Eggebø, Almli og Bye, 2015). Dette framhever også poenget med at emosjonelle tilknytninger til sted ikke behøver å være positive (Manzo, 2005). Bolysttiltak kan derfor også handle om å unngå negative opplevelser for innbyggere og tilflyttere, i tillegg til å fremme positive opplevelser.

Anbefalinger om produkter/tjenester for omdømme

Espeland (2015) beskriver i boka «10-punktsmodellen» en metodikk for hvordan et lokalsamfunn kan jobbe strategisk med lokal utvikling, og der dette igjen vil ha innvirkning på omdømme til stedet. Metodikken er blant annet er brukt i praksis av deltakerne på Omdømmeskolen. Den strukturerer arbeidet med å finne stedets faktiske kvaliteter og så utnytte disse på en strategisk måte i utviklingsarbeidet i ti trinn.

Gjennom denne metodikken jobber en frem en posisjon for lokalsamfunnet, som skal gi god drahjelp til å mobilisere intern og ekstern utviklingskraft.. Espeland oppsummerer prosessen med at man må sette seg mål, vite hvilke kvaliteter stedet har å bygge på, gjøre analyser av utviklingstrekk i storsamfunnet, spisse målgrupper som en ønsker å nå med arbeidet, bestemme posisjon, sikre forankring, ha en tydelig handlingsplan, ha en plan for organisering og finansiering. Da har en et solid grunnlag for et effektivt utviklingsarbeid som gir tydelige resultater. Arbeidet er langsiktig, og handler om kontinuerlig forbedring av stedskvaliteter samtidig som en kommuniserer disse.

Anbefalingene for omdømmearbeid er at det tar tid og ikke kan avgrenses til en enkelt kampanje. Videre anbefales det at innholdet må ta være troverdig og bygge på faktiske kvaliteter ved stedet (Grimsrud og Aure, 2013). Det er viktig å ta utgangspunkt i stedets egenart – hva som gjør stedet spesielt og hvordan man bruke disse kvalitetene.

Bred eller spiss tilnærming

Det er ulike faktorer som bidrar til økt stedstilhørighet for ulike mennesker. Dette dreier seg om hva som er viktig for ulike målgrupper, men viktighet av tiltak vil også variere med personlighetstrekk. For noen kan muligheter for naturopplevelser bidra til tilknytning til stedet, mens for andre er det mer urbane kvaliteter eller et godt kulturtilbud. Derfor kan det være hensiktsmessig at innsatsen i prosjektene er bred ved at man mer sannsynlig vil treffe et bredere lag av befolkningen. Samtidig kan en spissing av tematisk inngang bidra til bedre måloppnåelse for akkurat det temaet enn om innsatsen hadde vært spredt mer utover. Det er da viktig at prosjektet har en god begrunnelse for at akkurat det temaet er valgt. Temaet bør representere den største utfordringen som er identifisert på stedet, eller det temaet de ser kan gjøre størst positiv forskjell.

4. Metode

Vi har brukt DFØs resultatkjede som utgangspunkt for kartlegging, analyse og vurdering. Resultatkjeden viser sammenhengen mellom de ulike resultatområdene.

Figur 4 DFØs Resultatkjede

Ressurser dreier seg om hvilke bidrag prosjektene har hatt i form av finansiering, egeninnsats, kompetanse og aktører involvert. For å kunne si noe om finansiering av prosjektene har vi tatt utgangspunkt i prosjektsøknadene, eventuelle vedlegg til søknaden, og den finansieringsplanen som fremgår av disse. Finansieringsplanen sier også noe om hvilke aktører prosjektene ser for seg i medfinansieringen av prosjektene og hvor stor egeninnsats man regner med å legge ned i prosjektet. Søknadene og finansieringsplanen er imidlertid bare et utgangspunkt for hvordan man tenker seg å finansiere bolystprosjektet. Vi har derfor innhentet sluttrapporter med sluttregnskap, reviderte finansieringsplaner og eventuelle vedlegg til sluttrapportene. Det gjør at vi kan si noe om hvordan prosjektene er finansiert, hvilke aktører som har bidratt og i hvilken grad disse har bidratt. I tillegg har vi noen data om dette fra kartleggingen av bolystprosjektene i 2013.

Aktiviteter handler om hvordan det er jobbet i prosjektene. **Produkter/tjenester** handler om hvilke tiltak og aktiviteter prosjektene har skapt. **Brukereffekter** handler om hvilke endringer hos målgruppene tiltak/aktivitet har ført til direkte. Analyser av aktiviteter, produkter/tjenester og brukereffekter er gjort med grunnlag i eksisterende sluttrapporter. **Samfunnseffekter** handler om endringer i samfunnet som har skjedd mer indirekte som resultat av prosjektet. Samfunnsendringer tar gjerne lang tid, og er vanskelig å knytte til selve prosjektet. Derfor ser vi ikke så langt ut i resultatkjeden her, men begrenser oss til å se fram til brukereffekter, noe som er krevende nok.

Denne rapporten bygger på [bolystnotatet](#) Distriktssenteret lagde i 2013. Den tok for seg 81 hovedprosjekt. Prosjektene som fikk tildeling i 2013 var ikke med i denne kartleggingen. Bolystnotatet bygde først og fremst på erfaringer fra pågående prosjekt. Bare et lite antall prosjekt var da avsluttet.

Vår rapport søker å utfylle bolystnotatet fra 2013, både i bredde- og dybde. Dette gjør vi ved:

- å si mer om bolystporteføljen som helhet, dvs., alle prosjekter.
- å vie ekstra oppmerksomhet til resultatene av prosjektene ved å se på de 42 prosjektene vi har sluttrapporter fra.

Den fremste hensikten med denne sammenstillingen er å få kunnskap om hva bolystsatsingen har skapt eller bidratt til. Datagrunnlaget vårt består av:

- Sluttrapporter (42 prosjekter).
- Data fra kartleggingen av bolystprosjekt i 2013 (81 prosjekter).
- Erfaringssamling for bolystprosjekt som handler om integrering spesielt.
- Prosjektsøknader/finansieringsplaner (103 prosjekter)
- I tillegg er data fra SSB og DIFIs innbyggerundersøkelse brukt som bakgrunnsdata.

Vi har tatt utgangspunkt i de sluttrapportene som var tilgjengelige for Distriktssenteret på det tidspunktet vi gjennomførte kartleggingen (vinter 2015).

I bolystnotatet fra 2013 var de fleste prosjektene ennå pågående og kunne dermed i liten grad si hva prosjektet hadde ført til eller ville føre til. Slik utfyller den nåværende kartleggingen av sluttrapporter den forrige kartleggingen fra 2013.

Tabell 1 gir en oversikt over hvilke analyser vi gjør på bakgrunn av hvilket datamateriale.

	Hele bolystporteføljen 147 prosjekt	Prosjekt med tildeling t.o.m. 2012 81 prosjekt	Sluttrapporterte prosjekt 42 prosjekt	Utvalgt av sluttrapporterte prosjekt 11 prosjekt
Involverte kommuner, inkludert befolkningsstørrelse og distriktsindeks	X			
Målgruppe		X Selvrapportert viktigste målgruppe	X Kartlegging av målgrupper nevnt i sluttrapport med ekstra oppmerksomhet til tilflytteren	
Tema		X	X	
Finansiering	X Finansieringsplan/budsjett (103 prosjekter)	X Betydning av midlene		X Finansieringsplan/budsjett og sluttregnskap
Aktiviteter			X	
Produkter og tjenester			X	
Brukereffekter			X	

Tabell 1 Oversikt over hva som undersøkes på bakgrunn av hvilket datamateriale

Om sluttrapporter og søknader som datamateriale

Sluttrapportene har en rekke svakheter som datamateriale. For det første er rapportene forfattet av prosjektlederne (mest sannsynlig). Disse er dypt involvert i prosjektet og har en egeninteresse av å framstille prosjektet og resultatene i positivt lys. Det vil ikke si at de resultatene som presenteres er feilaktige. Det er likevel sannsynlig at negative eller mindre positive resultat er utelatt eller dempet. For det andre er det liten grad av evaluering i rapportene, men heller beskrivelser av hva som er gjort. Det vil si at det rapporteres lite om brukerresultat, og få vurderinger av hvilke tiltak/aktiviteter som gir resultat og ikke. For det tredje er det stor variasjon i omfanget av rapportene. Det er rapporter på over 64 sider, og det er rapporter på under fire sider. Det er dermed vanskelig å sammenligne resultater på tvers av prosjektene. Det er heller ikke nødvendigvis slik at rapportene er uttømmende med hensyn til resultat. Vi har kommet over tilfeller der vi kjenner prosjektet godt fra før og vet om resultat fra det prosjektet som ikke er nevnt i rapporten.

I enkelte rapporter kan det være vanskelig å skille aktiviteter og tiltak som er direkte igangsatt som del av prosjektet fra annen satsing på utvikling i kommunen. I noen prosjekter er innsatsen meget tett knyttet til annen utviklingsaktivitet i kommunen. Dette er positivt med hensyn til forankring av prosjektet, styrking av kommunens utviklingsaktivitet og kommunens langsiktige satsing. Når det ikke er gjort vurderinger i rapporten hvor avgjørende bolystprosjektet har vært for resultatene, er det i vår sammenstilling umulig å vite om resultatene som rapporteres kan tillegges prosjektet eller om de ville kommet uansett. I slike tilfeller har vi valgt å stole på det som rapporteres i rapporten.

Vi ser også at sluttrapportene med sluttregnskap, og vedlegg med sluttregnskap har en del svakheter som gjør at vi har valgt å utelate noen prosjekter når vi i kapittel 5.2 *Resultatkjeden* ser nærmere på innsatsfaktorer. Dette kan eksempelvis være regnefeil i oppstillingen av finansieringen av prosjektet eller at det kan være uklart om finansieringen av prosjektet er avklart. Det sistnevnte eksemplet er et prosjekt som er tildelt 500.000 fra KMD og i sluttregnskapet har bokført 250.000. Da er vi usikker på om prosjektet er

avsluttet eller ikke. Vi har bare sluttrapporter og eventuelle vedlegg å forholde oss til. Vi har ikke innhentet supplerende opplysninger direkte fra prosjektledere/-eiere og da vil uklarheter i sluttrapporter og vedlegg skape usikkerhet om data.

Kartlegging og systematisering av rapportenes innhold

Vi har kartlagt de fire første leddene i resultatkjeden, med større dybde i produkter/tjenester og brukereffekter. Evaluering av samfunnseffekter er utenfor oppdraget for denne rapporten. Samfunnseffekt i denne sammenheng kan være økt stedstilhørighet eller økt/stabilisert bosetting.

Rapporten er strukturert slik at hvert ledd blir behandlet i tur og orden. Samtidig drar vi linjene mellom leddene og diskuterer hvordan innholdet i ett ledd er tenkt å påvirke neste ledd.

I sluttrapportene har vi sett mest på hva prosjektene har skapt av produkter/tjenester og brukereffekter. Siden mange prosjekt ikke har rapportert brukereffekter, er hovedtyngden på produkter og tjenester. Vi har analysert rapportene tematisk når det gjelder produkter/tjenester og brukereffekter. Videre har vi kartlagt om prosjektet er bredt eller spisst i hvilke tema de jobber med og hvilke målgrupper de har nådd, for å se resultatene i lys av dette. Med hensyn til målgruppe har vi sett spesielt på tilflyttere siden det er her prosjektene har et reelt handlingsrom til å forhindre fraflytting.

I tillegg har vi gjort en enklere, ikke tematisk, kartlegging av overordnet målsetting, ressurser og hvordan prosjektene har jobbet (aktiviteter). Ressurser og aktiviteter har vært vanskelig å analysere tematisk, da de fleste prosjektene har flere tema. Ulike aktiviteter og ressurser har stort sett ikke vært knyttet til de ulike temaene i rapportene.

Kartleggingen av rapporter har vært mest mulig nøytral uten tolkninger eller analyser på prosjektnivå, men rene gjengivelser av faktiske forhold i prosjektet. Analyser ble først gjort på det sammenstilte materialet.

Tre forskjellige personer har kartlagt rapportene. Vi har prøvd å ha en mest mulig standardisert tilnærming til kartleggingen av rapportene ved å systematisere prosjektene i flere kategorier, på flere nivå, ut ifra en felles mal. For å oppnå en standardisert tilnærming til kartleggingen har vi først søkt å ha en felles forståelse av hvordan vi skal merke prosjektene. I begynnelsen kartla vi også noen av de samme prosjektene hver for oss for deretter å sammenligne og sjekke den interne reliabiliteten (en slags inter-rater reliabilitet). Helt til sist har vi gått gjennom kartleggingene av alle prosjektene i fellesskap og diskutert om kategoriseringene stemmer med vår felles oppfattelse.

5. Analyse

Før vi presenterer resultatkjedeanalysen, presenterer vi først noen rene beskrivende analyser av bolystporteføljen. Hvor mange kommuner, og hvilke type kommuner, har (hatt) bolystprosjekt; Hvordan er befolkningsutviklingen i disse kommunene, m.m.?

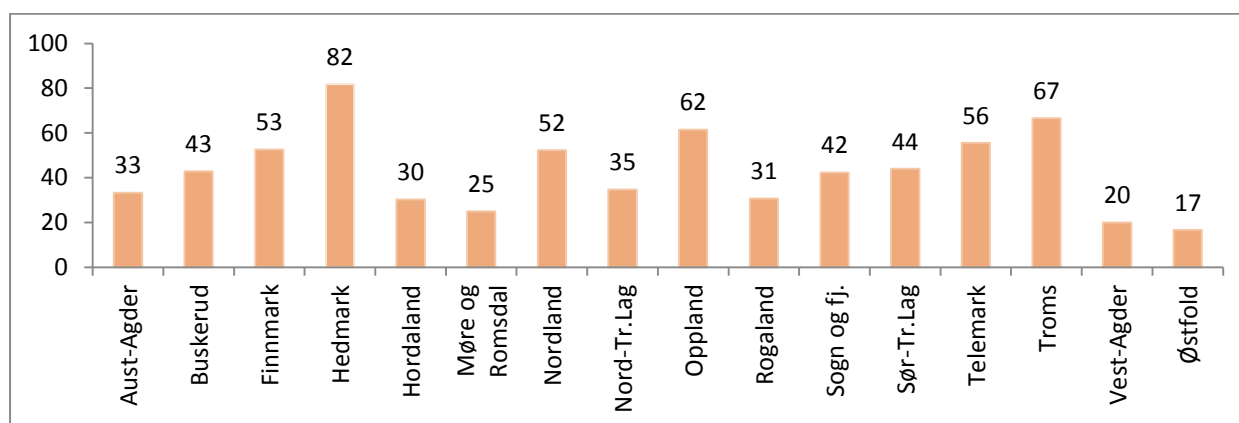
5.1. Deskriptiv analyse

Hvem og hvor?

Vi finner bolystprosjekt i alle landets fylker utenom fylkene Oslo, Vestfold og Akershus.

Bolystprosjektene er spredd over 170 kommuner, men noen kommuner deltar også i flere bolystprosjekt. I tillegg kommer noen «fylkesprosjekter» og flere nasjonale prosjekter som eksempelvis: Lokale og regionale parker, Framtidens bygder, Bygdekvinnelaget åpner bygda!, Huset i bygda og Lyst i Bygda.

Den geografiske spredningen av bolystprosjektene er stor, og vi finner stor variasjon med tanke på den fylkesvise deltakelsen. Nedenfor ser vi hvor stor *andel* av kommunene i hvert fylke som har deltatt i bolystsatsingen:

Figur 5 Andel deltagende kommuner i fylket i prosent

Alene eller i samarbeid mellom flere kommuner?

De fleste prosjekt er avgrenset til én kommune. Det er 26 prosjekt som består av samarbeid mellom flere kommuner, alt fra to til 18 kommuner. For flere tema innen lokal samfunnsutvikling er samarbeid innen et bo- og arbeidsmarkedområde (BOA) relevant og anbefalt, for eksempel for bolig. Vi har derfor kontrollert om de samarbeidende kommunene inngår i et felles bo- og arbeidsmarkedsområde eller ikke, og hvilke tema de har jobbet med. Vi har brukt både SSBs inndeling i arbeidsmarkedsområder (Bhuller 2009) og NIBRs inndeling i bo- og arbeidsmarkedområder (Jukvam, 2002). SSBs inndeling har betydelig færre regioner (83 regioner vs. 161) og skiller seg fra NIBRs inndeling ved at ingen enkeltkommuner er regnet som selvstendige regioner, det er ikke begrensninger knyttet til reisetid fra kommune til nærmeste regionsenter, og det er satt en nedre grense til antall bosatte i regionen. NIBRs inndeling er nærmere en funksjonell region sammenlignet med SSBs, da reisetid i større grad er ivaretatt som kriterium (grensen er satt til vurdert ukependling).

Samarbeidende kommuner i bolystprosjektene ligger nært hverandre geografisk. Ser vi på de definerte BOA ser vi at det ikke betyr at alle ligger innen for ett definert BOA. Etter NIBRs inndeling består de fleste samarbeidsprosjektene av kommuner som er *egne* BOA men som ligger ved siden av hverandre/i klynge. Kun to prosjekt dekker og er avgrenset til ett og samme BOA. Vi finner flere blandingskonstellasjoner, der prosjektet består av steder som er geografisk nært, men deltagende kommuner er både egne BOA og deler av andre BOA. I omtrent like mange prosjekt inngår kommunene i samme BOA, men mangler enten én i samme BOA eller har inkludert en kommune i et nærliggende BOA. Vi finner kun tre prosjekt der

kommunene *ikke* ligger geografisk samlet. De har alle forskjellige tema. Ett er et nasjonalt prosjekt («Framtidens bygder») som først og fremst dreier seg om kompetansebygging. De to andre dreier seg om henholdsvis bolig (Tun+), og møteplass og kultur- og fritidstilbud (Fjellfolk, Havfolk, Byfolk). De to prosjektene som dekker og er avgrenset til ett BOA har begge «omdømme» som hovedtema i søknaden.

Bruker man SSBs inndeling er 16 prosjekt i samarbeidende kommuner i samme region, og ti prosjekt har kommuner i to forskjellige regioner. Som oftest er det kun én kommune av de samarbeidende kommunene som ligger i en annen region, men da tett geografisk på den andre regionen.

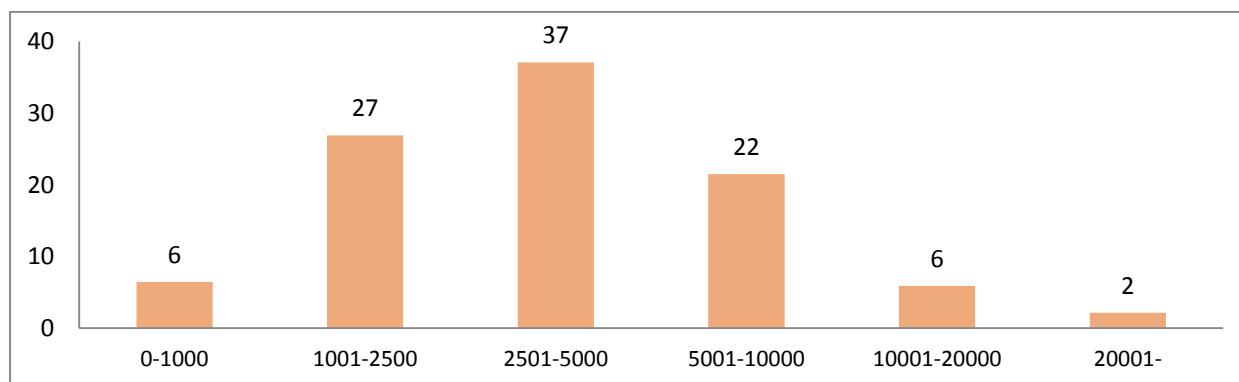
Antall kommuner vs. antall tema

Ser vi på antall kommuner som inngår i et prosjekt opp mot tema, er det en tendens til at de største prosjektene (flest deltagende kommuner) har færre tema. Prosjekt med fire eller flere kommuner har ett til fire tema, og de med alle flest kommuner (over 11) har ett eller to. Prosjekt med to og tre kommuner har en til seks tema, i snitt tre tema. Det vil si at de store prosjektene synes å være vide i forstand av geografi, men avgrenset tematisk. Mens de med få kommuner er brede tematisk, men avgrenset geografisk. Det temaet som går igjen oftest i de geografisk brede prosjektene er «kompetanse». I de fem prosjektene som har åtte eller flere kommuner, er kompetanse tema i fire. Prosjekt med få kommuner er meget forskjellige og vi finner ingen mønster i type tema.

Hvor store?

Kommunene som deltar i bolystprogrammet varierer i kommunestørrelse; fra den minste kommunen i Norge, Utsira med litt over 200 innbyggere, til Tromsø kommune med litt over 70.000 innbyggere (pr. januar 2013).

I figuren nedenfor ser vi hvordan deltagende kommuner varierer i kommunestørrelse i form av innbyggertall. I oversikten er ikke fylkesprosjektene og de nasjonale prosjektene tatt med:

Figur 6 Prosentvis fordeling av alle bolystprosjekt etter innbyggertall

Av denne oversikten ser vi at 70 % av bolystprosjektene er i kommuner med inntil 5.000 innbyggere.

Befolkningsutvikling

Når vi skiller mellom kommuner i medvind og i motvind ser vi på om de vokser eller minker i befolkningsstørrelse.

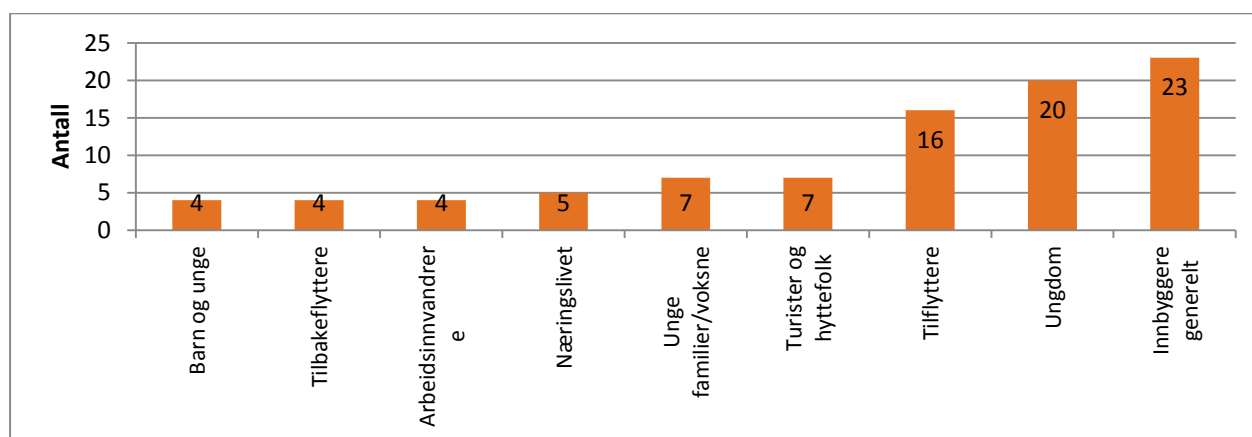
Vi har sett på befolkningsutviklingen i kommunene som har hatt bolystprosjekt. Her har vi brukt befolkningstall fra 2007 og 2014 for å få med både utviklingen før oppstart av bolystprosjektet og underveis/etterkant.

Av alle bolystkommunene hadde 45 % en nedgang i folketallet og 55 % en oppgang. I en stor andel kommuner var befolkningsendringen liten. I 35 % av kommunene var endringen mellom -2 % og +2 % i denne

tidsperioden. Befolkningsutviklingen i hele landet totalt fra 2007 til 2014 var en vekst på 8,38 %. Blant bolystkommunene var det kun 11 % som hadde en befolkningsvekst på over 7 % (7-14 %).

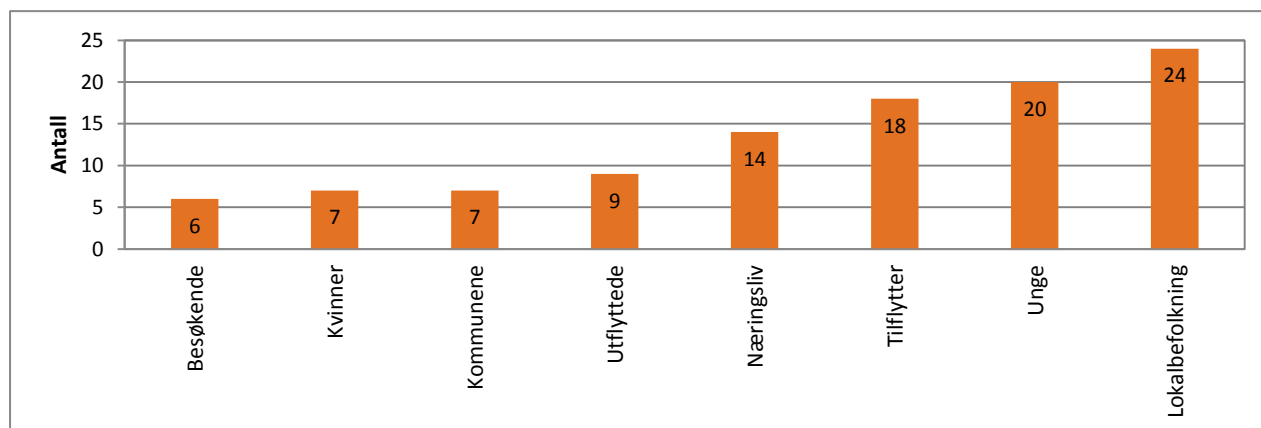
Målgrupper

Vi har kartlegginger av målgrupper i prosjektene fra bolystnotatet i 2013 (81 prosjekt) og kartlegging av sluttrapporter 2015 (42 prosjekt). Figur 7 viser hvilke målgrupper som ble trukket fram oftest, og hvor mange ganger de er nevnt i kartleggingen i 2013 (intervjuobjektene kunne nevne mer enn en målgruppe).

Figur 7 Viktigste målgruppe fra kartlegging av 81 prosjekt i 2013 (antall ganger målgruppen nevnt)

Kartleggingen av sluttrapportene viser følgende fordeling av målgrupper for bolystprosjektene:

Figur 8 Målgrupper for de i sluttrapporterte bolystprosjektene, 2015 (antall prosjekt),

Kartleggingen fra 2013 (som er basert på intervju) og kartleggingen fra 2015 (som er basert på sluttrapporter) viser relativt like målgrupper blant de største målgruppene. Kartleggingen av sluttrapportene bekrefter at det er innbyggerne generelt som er den største målgruppen, med unge/ungdom som nummer to og tilflyttere som nummer tre. Den største forskjellen er at næringslivet er nevnt i mye større grad i sluttrapportene enn i intervjuene i 2013. Ser vi bare på prosjektene som er kartlagt både i 2013 (intervju) og 2015 (sluttrapport), er det disse som i hovedsak har nevnt næringslivet i 2013 (altså, de som ikke ble kartlagt i 2015, nevnte heller ikke næringslivet i intervjuene i 2013). Likevel er næringslivet nevnt i større grad i 2015. Det kan bety at næringslivet har blitt viktigere i løpet av prosjektperioden. Det kan også bety at flere prosjekt hadde næringslivet som en målgruppe i 2013, men at det var underordnet de andre målgruppene i prosjektet og ble dermed heller ikke framhevet i intervjuene.

Antall målgrupper

I sluttrapportene har vi kartlagt alle nevnte målgrupper. Ikke overraskende er det stor variasjon i hvor mange målgrupper prosjektene har. I 13 prosjekt er det bare en målgruppe, åtte prosjekt har to målgrupper, 13 prosjekt tre målgrupper, mens fem prosjekt har fire målgrupper. Ett prosjekt har fem målgrupper - og to prosjekt har hele seks målgrupper.

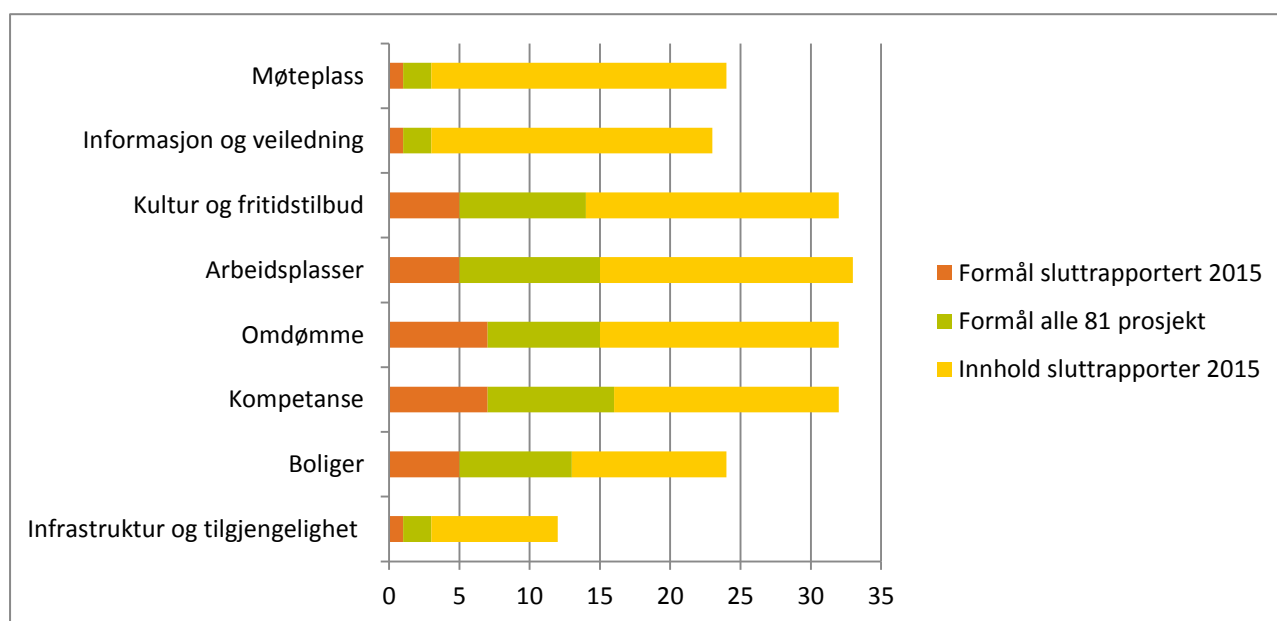
En stor målgruppe blant de sluttrapporterte prosjektene er tilflyttere, og av de 18 prosjektene med tilflyttere som målgruppe har seks også utflyttede som målgruppe. Av de ni prosjektene som har utflyttede som målgruppe er det tre av prosjektene som ikke har tilflyttere som målgruppe. Disse tre prosjektene retter seg i stor grad mot studenter og unge som er i arbeid utenfor hjemstedet.

Tema

Vi har kartlagt hvilke tema som er beskrivende for prosjektene. I kartleggingen i 2015 er dette basert på foreliggende sluttrapporter (42 prosjekt). Her har vi sett mer inngående på hvilke temaer som kjennetegner prosjektene. For å si noe om en større andel av bolystporteføljen har vi sett på kartleggingen gjort i 2013, der 81 prosjekt inngikk. Her har vi kategorisert tema ut ifra hva de selv har sagt er overordnet målsetting for prosjektet. Det er kun halvparten av de 81 kartlagte prosjektene som lar seg kategorisere etter disse temaene. Noen formål dreier seg om flere tema.

Formålene som er oppgitt i kartleggingen i 2013 er svært åpne og lite konkrete og operasjonaliserte, som for eksempel «å skape bolyst», «styrket lokal tilhørighet» og «økt trivsel». Det er også typisk å ha økt tilflytting som mål.

Nedenfor er en oversikt over hvordan prosjektene fordeler seg på tema (Figur 9). Den grønne stolpen er de prosjektene fra kartleggingen i 2013 som lar seg kategorisere tematisk (basert på formål). De gule stolpene er kartleggingen fra 2015 som er basert på sluttrapporter og er mer inngående. Denne sier mer om hva de faktisk har gjort, enn hva formålet opprinnelig var. Til sammenligning har vi inkludert en stolpe for disse sluttrapporterte prosjektene som gjengir formålet som var rapportert i 2013.

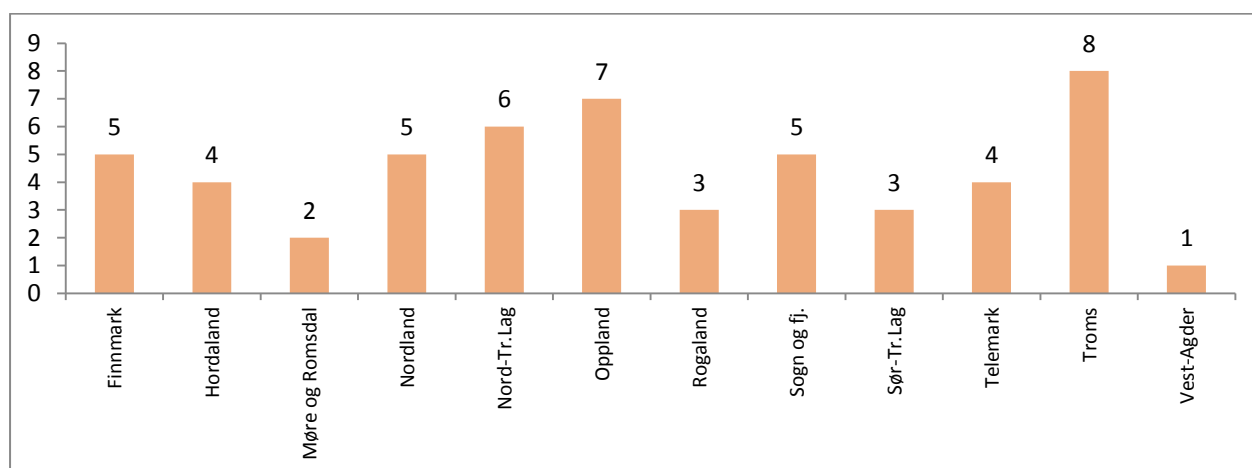
Figur 9 Analyse av tema baser på formål i kartleggingen i 2013 (42 og 81 prosjekt), og innhold i sluttrapporter 2015 (42 prosjekt)

Den største forskjellen mellom formål i 2013, og tema i sluttrapporter i 2015 er for temaene *møteplass* og *informasjon og veiledning*. Det skyldes nok først og fremst på at formålene er så generelle at møteplasser og informasjon/veiledning ikke nevnes der.

Sluttrapporterte prosjekt

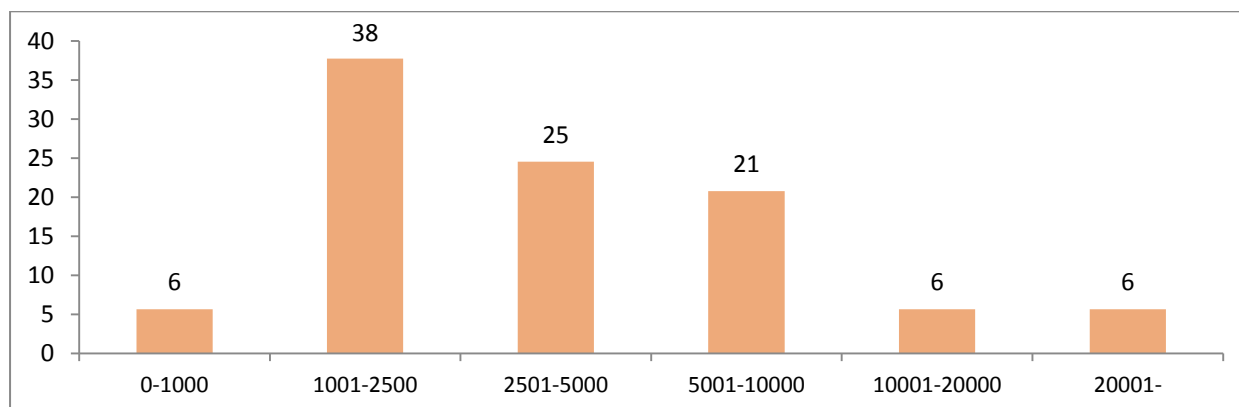
Vi har sluttrapporter fra 42 prosjekt. Disse er fordelt på 53 kommuner i 12 fylker; Finnmark, Hordaland, Møre og Romsdal, Nordland, Nord-Trøndelag, Oppland, Rogaland, Sogn og Fjordane, Sør-Trøndelag, Telemark, Troms, og Vest-Agder. I tillegg kommer flere nasjonale prosjekt som Bygdekvinnelaget åpner bygda, Lokale og regionale parker og Teenage Kicks! – kulturaktører som tilflyttingsgeneratorer og fylkesprosjektet Aktive ungdomsråd i Finnmark.

Nedenfor ser vi den fylkesvis fordelingen av prosjektene. Fylkesprosjektet og de nasjonale prosjektene er holdt utenfor:

Figur 10 Fylkesvis fordeling av utvalgte bolystprosjekt

I Figur 11 ser vi hvordan vårt utvalg fordeler seg etter kommunistørrelse (innbyggertall). I dette utvalget er Utsira kommune den minste, og Tromsø kommune den største. I oversikten er ikke fylkesprosjektene og de nasjonale prosjektene tatt med:

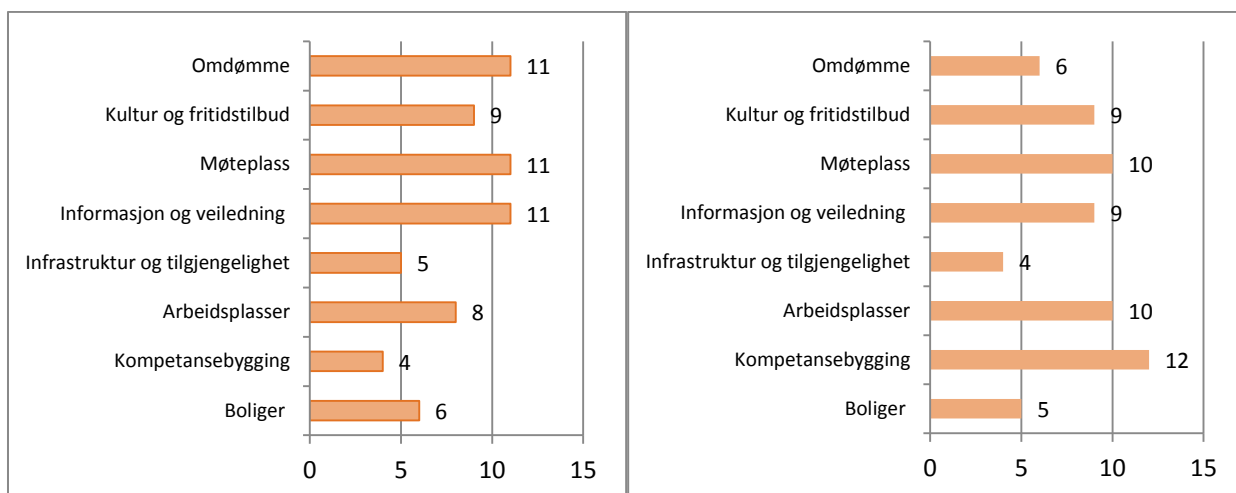
Figur 11 Prosentvis fordeling av utvalgte prosjekt etter innbyggertall

Av denne oversikten ser vi at rundt 69 % av bolystprosjektene er i kommuner med inntil 5 000 innbyggere, mot 70 % av prosjektene i hele bolystporteføljen totalt. Vårt utvalg er på denne parameteren dermed representativt for bolystsatsingen som helhet. Blant prosjekter i kommuner mellom 1001-2500 innbyggere er derimot overrepresentert blant de sluttrapporterte.

Brede vs. spisse prosjekt

Vi har videre delt de sluttrapporterte bolystprosjektene inn i «brede» prosjekter og «spisse» prosjekter etter hvor stor bredde de har i tema i prosjektet. De «spisse» prosjektene har 1-3 tema, mens de «brede» har 4 eller flere tema.

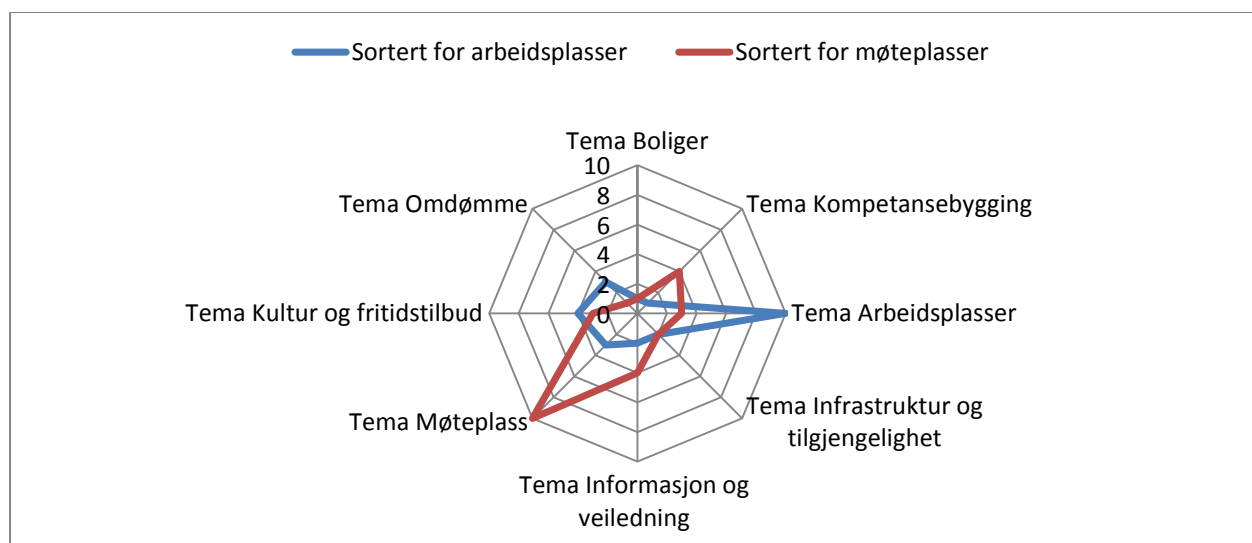
15 prosjekter er kategorisert som «brede» og 27 som «spisse». Disse fordeler seg slik:

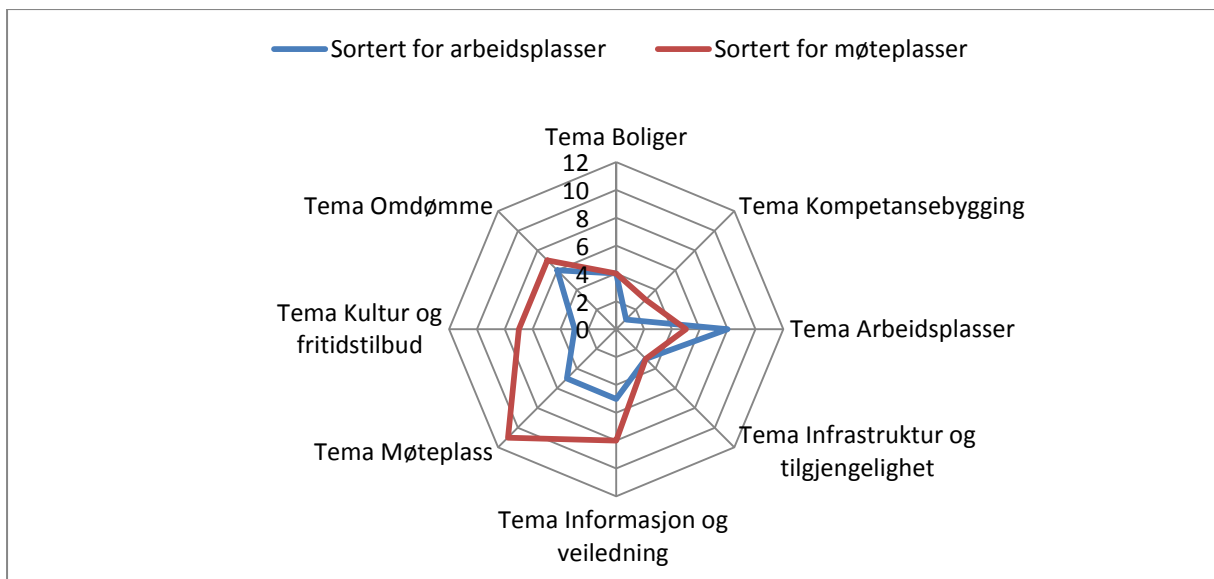
Figur 12 Tematisk fordeling for brede prosjekter til venstre, og spisse prosjekter til høyre:

Vi finner at de prosjektene med flere målgrupper også har flere tema, prosjektene med 4-6 målgrupper har i snitt flere tema enn prosjektene med 1-3 målgrupper.

Videre kan vi sammenligne prosjekt på hvilke tema de satser på. Det tydeligste mønsteret vi ser når vi gjør dette, er at prosjekt som satser på arbeidsplasser skiller seg fra de som satser på møteplasser. Det vil si at de har liten grad av overlappende tema. Dette er naturligvis mer tydelig når vi ser på spisse prosjekt (Figur 13) kontra brede prosjekt (Figur 14), men tendensen er det samme.

Figur 13 Spisse prosjekter sortert for arbeidsplasser og møteplasser:

Figur 14 Brede prosjekter sortert for arbeidsplasser og møteplasser

5.2. Resultatkjeden

Innsatsfaktorer

Ressurser dreier seg om hvilke bidrag prosjektene har hatt i form av finansiering, egeninnsats, kompetanse og aktører involvert.

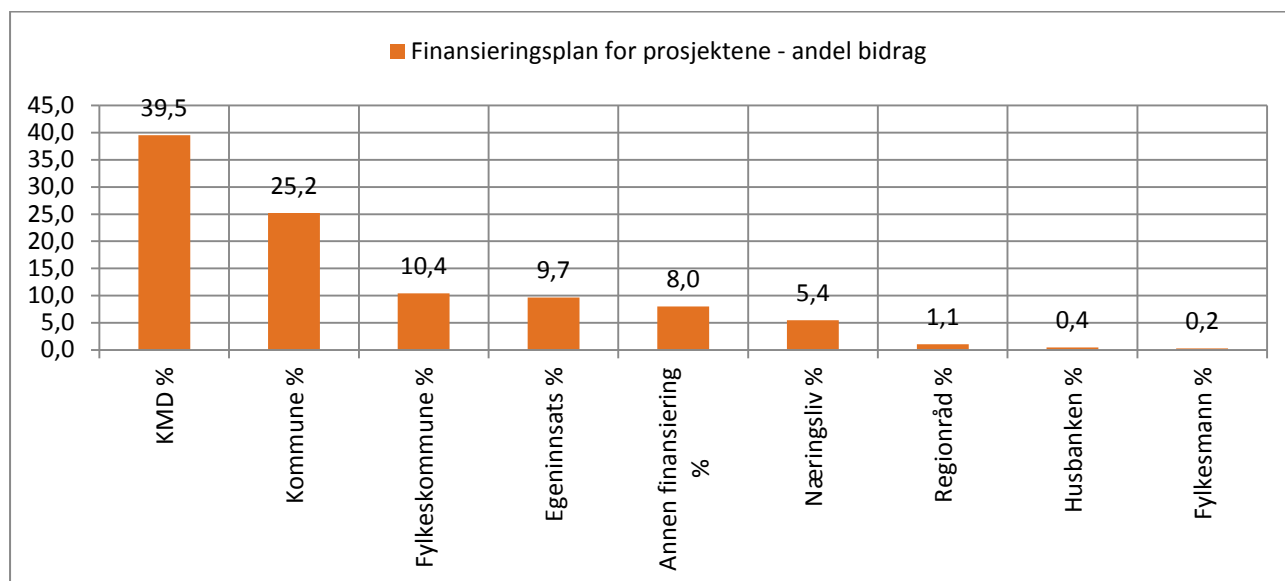
Finansiering – betydning av bolystmidlene

Fra kartleggingen av bolystprosjektene i 2013 viste vi til at: «*Forholdet mellom prosjekta sine samla budsjett og Bulyst-tildelingar varierer svært mykje. Ein stor andel av prosjekta har eit samla budsjett avgrensa til Bulysttildelinga og det denne tildelinga utløyer av medfinansiering frå eigen organisasjon, kommunar og fylkeskommunar. Ei mindre gruppe prosjekt (14), der fleirtalet er i regi av enkeltkommunar, har ein annan finansieringsmodell, der det samla budsjettet er fleire gonger større enn Bulyst-tildelinga.*» Blant de prosjektene der bolystmidlene utgjør en mindre andel av finansieringen, oppgav de fleste at midlene fra bolyst likevel var viktige eller avgjørende og at det forklares med at bolyst hadde en stor rolle i å utløse andre midler.

Med utgangspunkt i kartleggingen fra 2015, har vi finansieringsplan for rundt 103 prosjekter, mens vi bare har sluttrapporter med sluttregnskap/vedlegg for 11 prosjekter. Dette gjør at vi kan si mer om i hvilken grad man ser for seg at de ulike aktørene skal bidra, mens vi vet mindre om hva som ble resultatet.

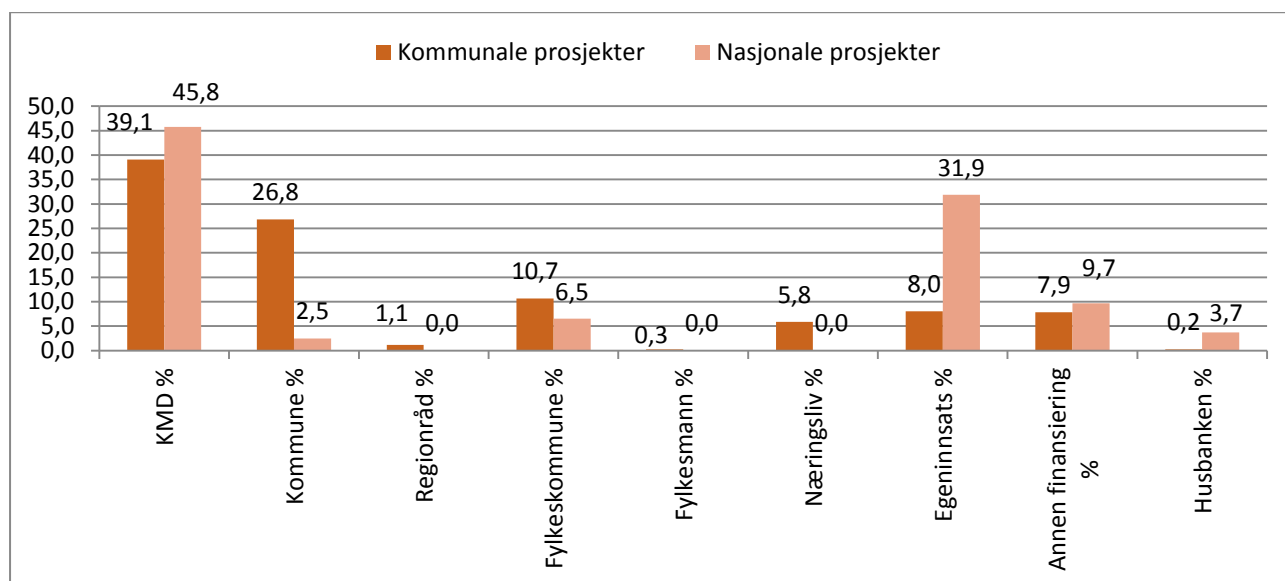
Med utgangspunkt i finansieringsplanene for alle prosjektene, både kommunale, fylkeskommunale og nasjonale prosjekter, finner vi at man planlegger med en finansieringsandel fra bolystmidlene til KMD på cirka 40 %, mens det er budsjettet med kommunale og fylkeskommunale bidrag på henholdsvis omtrent 25 og 10 %, jf. figur 15. Andre vesentlige bidrag, samlet sett, er *egeninnsats* (eksempelvis dugnad/arbeidsinnsats) med 9,7 %, *annen finansiering* med 8 % og bidrag fra næringslivet med 5,4 %.

Eksempler på *annen finansiering* er bidrag fra Innovasjon Norge, Sametinget, universitet/høgskole, lag og foreninger, IMDI, Norsk kulturråd, Bioforsk, studentsamskipnad, Direktoratet for naturforvaltning, Norges idrettsforbund og diverse salgsinntekter.

Figur 15 Finansieringsplan for prosjektene – andel bidrag.

Dersom vi skiller mellom kommunale prosjekter og de nasjonale prosjektene som eksempelvis *HATS - kompetansesenter for revy og teater*, *Bygdekvinnelaget åpner bygda!* og *Framtidens bygder*, ser vi at det er budsjettert med ulik finansierungsgrad, jf. figur 16:

Figur 16 Finansieringsplan for prosjektene – andel bidrag.

Figuren viser finansierungsandelen til de ulike aktørene i % for kommunale prosjekt (97 prosjekter) og nasjonale prosjekt (6 prosjekt).

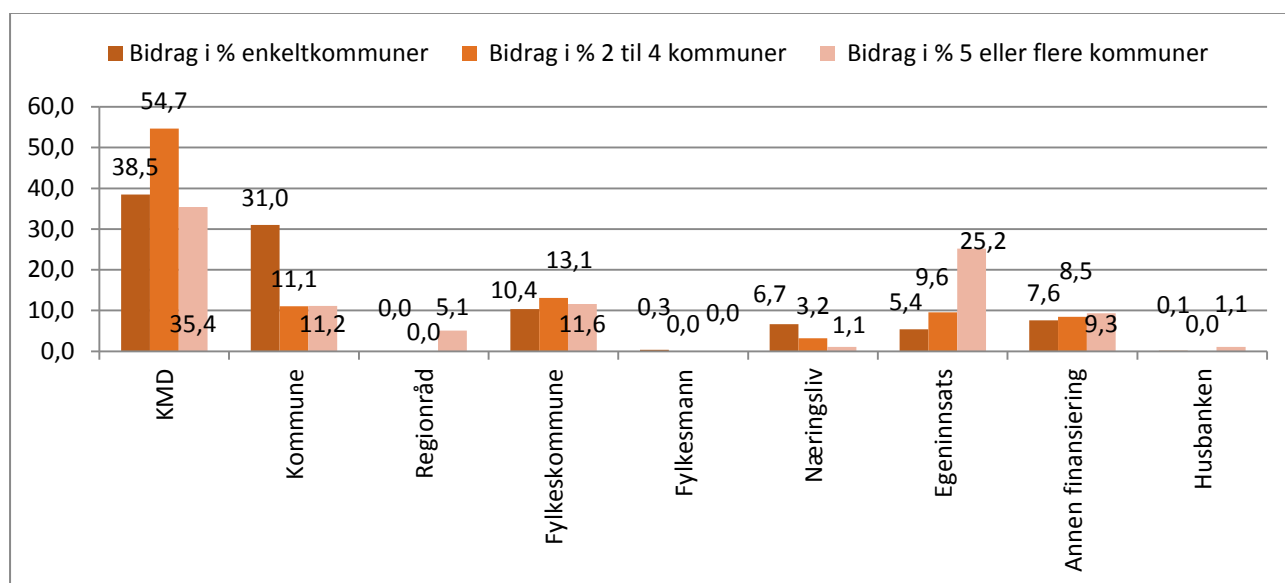
De nasjonale prosjektene har planlagt for en litt større grad av finansierung gjennom KMD og har i tillegg vesentlig høyere grad av egeninnsats lagt inn i finansierungsplanen enn kommunene. Omtrent 78 % av prosjektene er planlagt finansiert gjennom egeninnsats og bidrag fra KMD. Budsjetterte bidrag fra kommunene utgjør bare 2,5 % hos de nasjonale prosjektene.

De kommunale prosjektene budsjetterer med litt mindre andel fra KMD, men sammen med egen finansierung på 26,8 % og egeninnsats på 8 % blir dette omtrent 74 %. De kommunale prosjektene skiller seg også fra de nasjonale prosjektene gjennom større andel finansierung fra fylkeskommunene og næringslivet.

Om vi videre ser nærmere på de kommunale prosjektene, og hvordan de ulike prosjektene har tenkt aktørene sine bidrag, ser vi store forskjeller ut fra hvor mange kommuner som deltar i de ulike prosjektene.

I prosjekter med bare enkeltkommuner ser vi at KMD sin andel er tenkt rundt 38,5 %, mens kommunen selv planlegger en egen finansieringsandel rundt 31 %. Det er en langt høyere samlet kommunal egenandel enn prosjekter hvor flere kommuner deltar, samtidig som egeninnsatsen er minst. Den høyeste finansieringsandelen fra KMD er det prosjektene med mellom to og fire deltakende kommuner som planlegger, samtidig som den kommunale andelen er vesentlig lavere. Her har man muligens kompensert gjennom en noe høyere andel egeninnsats.

Det er de største prosjektene (i antall deltakende kommuner) som har planlagt den laveste finansieringsandelen fra KMD, ca 35 %. Disse prosjektene har også like lav andel samlet kommunal finansiering som prosjektene med to til fire deltakende kommuner, men de største prosjektene har samtidig en vesentlig større andel egeninnsats lagt inn i finansieringsplanene sine, se figur 17.

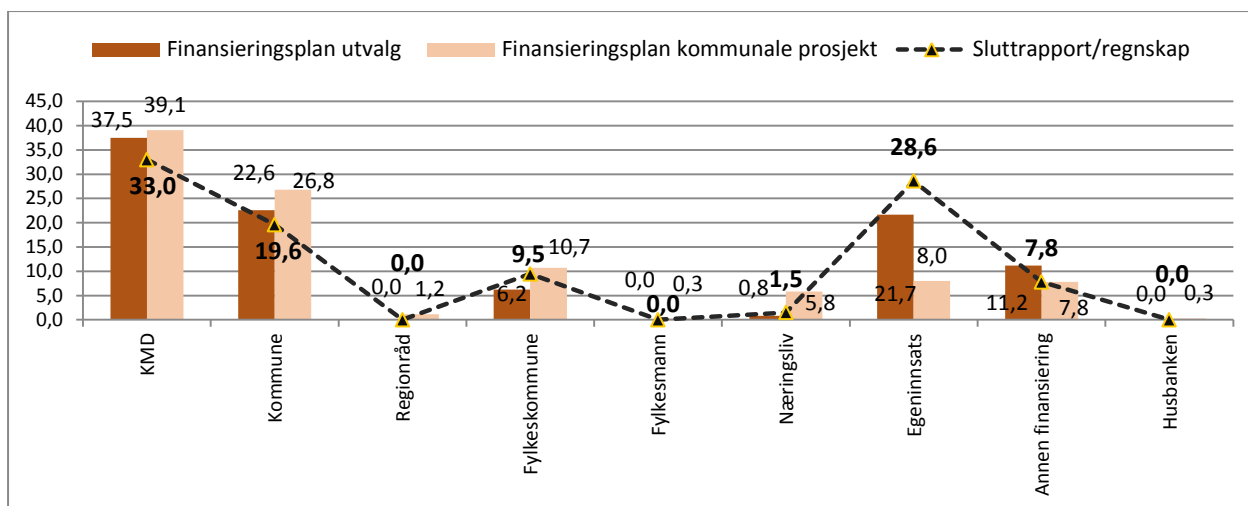
Figur 17 Finansieringsplan for prosjektene – andel bidrag fordelt på antall deltakere (kommuner).

Figuren viser finansieringsandelen til aktørene i % fordelt på enkeltprosjekter med 1 deltakende kommune (77), prosjekter med 2 til 4 deltakende kommuner (10) og prosjekter med 5 eller flere deltakende kommuner (10).

Vi ser ellers at det er liten forskjell mellom prosjektenes finansieringsandel fra fylkeskommune og annen finansiering. Husbanken og Fylkesmannen har, sett under ett, relativt liten betydning for planlagt finansiering av bolystprosjektene. Vi ser ellers at det er de største prosjektene som har lagt inn regionrådet som aktør i prosjektet.

Avslutningsvis ser vi det som interessant at planlagt bidrag fra næringslivet er størst i de minste prosjektene (målt i antall deltakende kommuner) og minst i prosjektene med flest kommuner. Av figur 16 ovenfor så vi også at den planlagte finansieringsandelen fra næringslivet var lik null for de nasjonale prosjektene.

Finansieringsplanene sier imidlertid bare noe om hvordan man planlegger å finansiere bolystprosjektene og hvilke aktører man tenker skal bidra. For å kunne si litt mer om hva som ble *resultatet*, har vi gått gjennom de prosjektene hvor vi både har finansieringsplan eller budsjett fra søknader og hvor vi har sluttrapport og/eller vedlegg med sluttregnskap for prosjektet.

Figur 18 Finansieringsplan og sluttregnskap for bolystprosjekt.

I figur 18 har vi sammenlignet finansieringsplaner med sluttregnskap for å finne ut av hva de ulike aktørene sine bidrag har vært. Vi har bare finansieringsplan og sluttregnskap for 11 prosjekt. Dette er merket *finansieringsplan utvalg* og *sluttrapport/regnskap*. I tillegg har vi sammenlignet dette utvalget med hele utvalget hvor vi har finansieringsplan for kommunale prosjekt (alle prosjekt utenom de nasjonale), jf. figur 16.

Det vi ser av dette er at bidraget fra KMD er mindre enn det er planlagt for, både for utvalget på 11 prosjekter og sammenlignet med det utvalget av kommunale prosjekter vi har finansieringsplan for. Bidraget fra KMD har vært på 33 % sammenlignet med planlagte bidrag på henholdsvis 37,5 og 39,1 %. Videre ser vi at også det kommunale bidraget ble mindre enn planlagt; 19,6 % mot henholdsvis 22,6 og 26,8 %. For vårt utvalg med 11 prosjekter ble det planlagte bidraget fra KMD og kommunen på til sammen 60,1 % redusert til 52,6 %, men vi ser samtidig at den fylkeskommunale andelen er høyere enn planlagt med 9,5 % mot 6,2 % og at egeninnsatsen er øket til 28,6 % fra 21,7 %. Sammenligner vi egeninnsatsen på 28,6 % mot hele utvalget med kommunale prosjekter ser vi at økningen er vesentlig da det for dette utvalget er budsjettert med en andel på bare 8 %. Dataene er ikke gode nok til å forklare hvorfor vi finner disse avvikene mellom finansieringsplan og sluttresultat. Utvalget er bare på 11 prosjekter, og vi vet ikke hvordan resultatene i figur 18 ville sett ut med et større utvalg med sluttregnskap. Å forklare avvikene bare ut fra sluttrapporter kan gi usikre svar. Endringen i finansieringsandel kan skyldes at tildelingen fra KMD er blitt mindre og at prosjektene derfor har revidert sine finansieringsplaner og slik påvirket sluttresultatet. Av utvalget på 11 prosjekter har tre prosjekter blitt mindre og tre er uforandret. Det kan imidlertid også være at reduserte tildelinger fra KMD har blitt kompensert gjennom høyere egeninnsats. En annen forklaring kan også være at høyere egeninnsats, større tilskudd enn ventet fra andre aktører og/eller finansiering fra nye aktører har redusert den totale finansieringsandelen til KMD og kommunene. Vi ser også at sluttregnskapene samlet sett kan tyde på økt aktivitet i forhold til finansieringsplanene, spesielt fylkeskommunene, næringslivet og egeninnsatsen er samlet sett økt når vi sammenligner sluttregnskapene med finansieringsplanene.

At vi har et såpass lite utvalg hvor vi har både finansieringsplan og sluttregnskap gjør at vi ikke har sett nærmere på ulikheter i finansieringsgrad med tanke på brede vs. spisse prosjekter og om det er eventuelle tematiske forskjeller, og i hvilken grad og hvordan ulike aktører som eksempelvis kommuner, fylkeskommuner og næringsliv har prioritert.

Aktører

Sluttrapportene inneholder noe informasjon om hvilke aktører som har vært involvert i prosjektene. Det er dessverre vanskelig å spore grader av involvering, og måter de er involvert på.

Vi finner et stort mangfold av aktører, og kommunen er den største. Så kommer næringsliv, der både lokalt næringsliv, næringshager og næringsforum inngår. Etter det er den største grupperingen frivillige lag og foreninger. Representasjonen er relativt lik mellom skole/høyskole/universitet, FoU/kunnskapsmiljø, kunstmiljø/kunstnere og lokale råd (eldreråd o.l.). Fylkeskommunen er nevnt på lik linje med disse, men her er grad av involvering uklar. For noen kan det gjelde ren finansiering (og vi vet at betydelig flere har fått tilskudd fra fylket enn det som nevnes som samarbeidsaktører), for andre er involveringen fra fylkeskommunen større. Se også bolystnotatet fra 2013 for nærmere diskusjon av fylkeskommunens involvering.

Andre aktører som nevnes, men mindre hyppig, er arkitektkontor, flyktningmottak og regionråd. I tillegg er det en rekke aktører som bare er nevnt én gang i sluttrapportmaterialet samlet sett, og dermed ikke listes opp her. Her er det i stor grad de unike egenskapene ved prosjektet og stedet som gjenspeiles.

Aktiviteter

Vi har ikke gjort en systematisk kartlegging av aktiviteter og arbeidsmåter knyttet til tema. I mange prosjekt er det heller ikke mulig. Vi har gjort en generell kartlegging av aktiviteter som vi presenterer nedenfor.

- Organisering i delprosjekt, arbeidsgrupper
- Folkemøter
- Kartlegging av målgruppen (innvandrere, ungdom)
- Markedsføring/profilering
- Kartlegging av hva innbyggerne mener er viktig for bolyst, gjennom workshops og undersøkelser
- Intervjuer med målgrupper (innvandrere, kommunen)
- Kunst
- Markedsundersøkelse
- Innleid prosessledelse
- Medvirkning ungdomsråd, flyktninger, skole
- Utdeling av midler, søknadsbasert
- Samarbeid med grendelag
- Gjennomføring av kurs
- Samhandling med lag/foreninger og innbyggere/tilflyttere
- Dugnadsaktivitet sammen med fast prosjektledelse

Aktiviteter handler altså om arbeidsmåter som er benyttet i prosjektet. Mange prosjekt, og spesielt de brede prosjektene, har organisert arbeidet i delprosjekt og arbeidsgrupper. En aktivitet som går igjen er kartleggingsarbeid. Dette innebærer spørreundersøkelser eller intervjuer direkte av målgruppen, spesielt om denne er spiss, eller bruk av åpne møter/folkemøter/workshops når målgruppen er befolkningen generelt. Noen prosjekt nevner også medvirkningsprosesser med målgruppen, dette er nevnt for målgruppene ungdom, flyktninger og skole. Noen prosjekter har utdeling av midler som aktivitet. Dvs. at lokale lag o.l. kan søke prosjektet om midler til å få gjennomført egne tiltak.

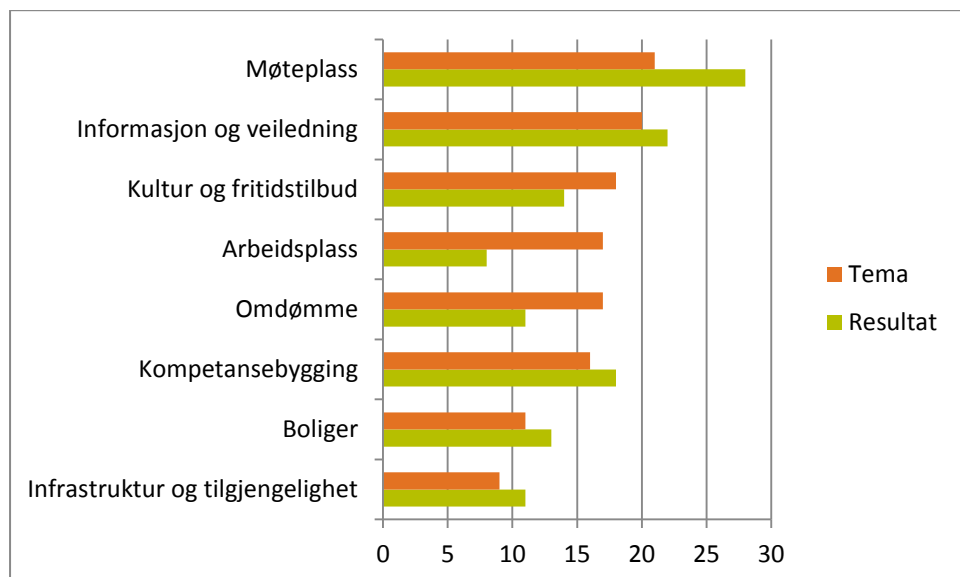
Produkter/tjenester

Vi har sammenlignet hvilke tema prosjektet har planlagt og de aktivitetene og produktene/tjenestene vi har funnet i rapportene. De hyppigste aktivitetene er i kategoriene *møteplass* og *informasjon/veiledning*. Dette

gjenspeiler den tematiske inndelingen av prosjektene. Legg merke til at det er flere prosjekter som har skapt møteplasser enn prosjekter som tematisk satset på dette.

Et tema der det er gap mellom tema og faktiske resultat er omdømme og arbeidsplasser. Det kan tyde på at det er mindre satset på disse temaene enn skissert. Alternativt kan det bety at det er vanskelig å dokumentere konkrete resultater av denne type arbeid.

Figur 19 Tematisk fordeling vs. identifiserte resultat

De eneste tydelige forskjellene mellom spisse og brede prosjekt innenfor produkter og tjenester er at omdømme er mer representert i brede prosjekt. Det kan tyde på at omdømmearbeid inngår når kommunen(e) har en helhetlig tilnærming til bolystarbeidet. Når prosjektet er spisst er ikke omdømmearbeid i like stor grad prioritert.

Bolig

Produkter/tjenester som er skapt i bolystprosjektene innen temaet *bolig* kan deles i fire kategorier.

Den første kategorien dreier seg om økt kunnskapsgrunnlag. Her er det gjennomført spørreundersøkelse, stedsanalyse, idedugnader og andre utredninger for å skaffe til veie kunnskap om boligbehov på stedet, samt muligheter knyttet til lokalisering og type bolig.

Den andre kategorien dreier seg om utvikling av boligplaner, godkjenning av reguleringsplaner, samt utvikling av modeller for boligbygging.

Den tredje og største kategorien dreier seg konkret om nye tomter, og boliger til salgs og leie. Flere prosjekt rapporterer at det har kommet flere tomter eller boligenheter til salgs eller leie. Her inngår både nybygging, samt flere muligheter for kjøp/leie som følge av at kontakt med private har tilgjengeliggjort ledige enheter (fra leiligheter til gårdsbruk). Også fra erfaringssamlingen fra Frøya kommer det fram at et resultat av prosjektet er nye boliger.

Den siste kategorien dreier seg om markedsføring og veiledning. Noen prosjekt rapporterer at prosjektet har bidratt til formidling av boliger generelt, samt drevet personlig veiledning av tilflyttere, både før under og etter flytting

Arbeid

Det største gapet mellom tema prosjektene beskriver de ønsker resultat på og hvilke resultat vi faktisk kan finne i sluttrapportene er for temaet *arbeidsplasser*. Det kan bety at dette er et tema som er spesielt

vanskelig å skape resultat innenfor, eller at resultatene vil vise seg på sikt og ikke er rapportert i sluttrapportene.

Skapte produkter/tjenester for temaet kan deles i to kategorier: unge og kartlegging. I kategorien unge finner vi opprettet veiledningstjeneste for ungdom og informasjon til ungdom om jobbmuligheter og jobberelatert kunnskap. Her finner vi også entreprenørskapsarbeid i forskjellige aldersgrupper.

I kategorien kartlegging finner vi innsats for økt kunnskap om bedrifter i kommunens behov og framtidig arbeidskraftbehov.

Kompetanse

Her beskriver vi produkter/tjenester knyttet til kompetanse som ikke er direkte relatert til noen av de andre definerte temaene, eks. arbeid eller bolig.

Innenfor dette temaet finner vi konkrete skriftlige produkter som idéhefter, kurshefte, inspirasjonshefte, og erfaringssammenstilling. Disse produktene er ikke stedsspesifikke, men kan være til nytte ut over stedet prosjektet fant sted. Andre ikke-stedsspesifikke produkter er arbeidsmodell for kommuner som vil styrke familieinnvandrede kvinners deltagelse i samfunnet og kurs på universitetsnivå om lokal samfunnsutvikling.

Vi finner også skriftlige stedsspesifikke produkter som rapport om stedskvaliteter som stedet kan arbeide videre med (Volda) og idéperm som inneholder undervisningsopplegg o.l. for å bygge lokal identitet i den spesifikke regionen (Valdres). Andre kompetansehevende tiltak er skrivekurs, arrangementskompetanse og lederutviklingskurs.

På erfaringssamlingen på Frøya var kompetanse det temaet som det ble oppgitt flest skapte produkter/tjenester innenfor. Disse dreier seg først og fremst om kompetanseheving for innvandrere og dreier seg mye om språk; forskjellige aktiviteter for språktrening; språkkurs for ektefelle/partner; språktilbud gjennom barnehagen; testing av nettbasert språkundervisning. Videre er det en del andre produkter/tjenester som øvelseskjøring og trafikalt teorikurs for innvandrere; samfunnskurs der offentlige institusjoner bidro med å informere om seg selv; kartlegging av kompetanse; økt samarbeid med helsestasjon der helsesøster informerer om barnehagetilbud for å ufarliggjøre dette for grupper som ikke benytter seg av det; og leksekurs for foresatte.

Det er også et eksempel der innvandrere indirekte har vært målgruppen, men selve tjenesten er informasjonsarbeid direkte rettet mot bedrifter.

Informasjon, opplysning, rådgivning, veiledning

Informasjon og veiledning dreier seg mest om informasjon og/eller veiledning i 1) rekrutteringsøyemed (bredt sett), 2) rettet mot nylige tilflyttede, eller 3) befolkningen generelt. Her finnes også noe spredning av kunnskap som er opparbeidet gjennom prosjektet. For det siste punktet er det noe overlapp med temaet kompetanse.

Konkrete produkter og tjenester i rekrutteringsøyemed er utvikling av nettsider og karriereskjemaer utenfor stedet. Produkter og tjenester rettet mot nylig tilflyttede inkluderer tilflytter-/velkomstpakker, arrangement (turer og annet) for tilflyttede, personlig veiledning, velkomstverter/-guider, og tilflyttertjeneste. For befolkningen generelt skjer informasjonsarbeid også gjennom nettportaler og brosjyrer, men det er også ett eksempel på egen bygdeavis.

Erfaringssamlingen på Frøya viste at mye av innsatsen rettet mot innvandrere dreier seg om informasjons- og veiledningsarbeid. Her har vi noe mer utfyllende informasjon om hvilke tilbud de har skapt. Forskjellige velkomstverter/-guider går igjen også her. Andre tjenester innenfor denne kategorien er utvidet helsestasjonstilbud i tett samhandling med barnehage og skole, utvikling av servicetorget, karriereveiledning, språkpatrulje, og opprettelse av facebookgrupper på flere forskjellige språk om tilbud og hva som skjer i kommunen. Det handler mye om å samle mest mulig informasjon på ett sted, slik at det blir lettere å få

oversikt over hvilke tilbud som finnes og hva som skjer. Dette krever dedikerte ressurser som kan se til at informasjon blir oppdatert.

Infrastruktur og tilgjengelighet

Her finner vi først og fremst utbygging eller forbedring i naturområder, stier o.l. Innsats innenfor dette temaet kunne inneholdt mer, som transport og kommunikasjon (hvor lett er det å komme seg til og fra jobb, fritidsaktiviteter, sosiale besøk, friluftsliv etc.), men dette finner vi ikke igjen i sluttrapportene eller fra erfaringssamlingen. Ett prosjekt handler om digital infrastruktur (bredbånd). Det er ikke rettet mot utbedring/utbygging av dette men utnyttelse av mulighetene bredbånd kan gi stedet (eks. velferdsteknologi).

Kultur og fritidstilbud/Møteplasser

Kultur- og fritidstilbud fungerer ofte også som møteplasser. Det er derfor overlapp mellom disse temaene og vi presenterer disse derfor samlet. Møteplasser kan være forskjellige. I sluttrapportene og erfaringssamlingen dreier møteplasser seg om erfaringsutveksling blant personer som har noe felles (ildsjeler, næringsliv, innvandrere osv.), men også om mer generelle uformelle møteplasser uten spesifikk målgruppe.

Blant de uformelle møteplassene finner vi idrettsarrangement, konserter, fester/festivaler, aktivitetsdager, språkkafé og utvikling av konkrete steder (både ut og inne). Mer formelle møteplasser som er sentrert rundt erfaringsutveksling med likesinnede finner vi ulike forum, kurs, seminarer og konferanser.

Omdømme

I sluttrapportene finner vi seks rapporterte produkter og tjenester som dreier seg om omdømmearbeid. Disse er tre eksempler på ny profil for stedet utarbeidet på bakgrunn av kartlegging av steds kvaliteter og omdømmeundersøkelse. I tillegg finner vi en kunstinstallasjon som skal gi stedet særpreg, faste ungdomssider i kommunens informasjonsblad, og «stolthetsstunts» med ulike aktiviteter som utdeling av smokker, skikort o.l.

Brukereffekter

Vi har funnet resultater som kan kategoriseres som brukereffekter i 14 av de 42 sluttrapporterte prosjektene. Noen prosjekt rapporterer brukerresultat på bakgrunn av egne evalueringer, tilbakemeldinger fra deltakere o.l. I andre rapporter er det mer uklart hva som er belegget for de brukerresultat som rapporteres. På erfaringssamlingen kom det også fram noen brukereffekter som vi viser nedenfor. Brukerresultatene deler vi inn i *resultat på kort sikt* og *resultat på middels sikt*. Med resultat på kort sikt mener vi resultat som sier noe om endret kunnskap, ferdigheter eller bevissthet. Med resultat på middels sikt mener vi ny eller forbedret atferd, praksis eller politikk.

Bolig

Det finnes svært få rapporterte brukereffekter for dette temaet.

På kort sikt finner vi at bolystprosjekt har bidratt til mer kunnskap i kommunene om egne boligbehov. Sitat fra rapport: «*Det viktigste resultatet har vært å tydeliggjøre hva slags behov Solund kommune har for å komme videre med å realisere nye boliger*».

På litt lengre sikt finner vi at bolystprosjekt har bidratt til mer samarbeid mellom kommune og private utbyggere (endret praksis). Flere rapporter også bidrag til boligplaner (endret politikk). Vi finner ingen data

i sluttrapportene på om prosjektet har ført til at flere har kjøpt/leid bolig. På erfaringssamlingen på Frøya oppga ett prosjekt at tilflyttere har bosatt seg i boliger som er bygd i prosjektet.

Omtrent halvparten av prosjektene som viser til utviklede produkter/tjenester rapporterer noe om videreføring av arbeidet etter prosjektslutt. Videreføring er knyttet til vedtatte planer/strategier, etablering av strukturer som ivaretar satsingen internt i organisasjonen, samt at en spesifikk etat har fått ansvar for videreføring. Et prosjekt har etablert egen arbeidsgruppe for arbeid med satsing etter at prosjektet er avsluttet. Siden arbeid med bolig er langsiktig og varig arbeid, burde flere prosjekt ha konkretisert videreføring i sluttrapporten.

Arbeid

Også i dette temaet er økt kunnskap et resultat som er oppnådd på kort sikt. Det dreier seg først og fremst om å spre kunnskap til målgruppen (unge), men også øke kommunens egen kunnskap om arbeidskraftbehov på stedet. Et relatert resultat er økt kompetanse i kommunen om tilrettelegging av stedsuavhengig arbeid, gjennom mer kunnskap om arbeidstakerrettigheter o.l. Et annet resultat på kort sikt er økt bevisstgjøring hos aktører i destinasjonssamarbeid om hva som er reiseliv og egen rolle i utviklingen av dette.

På middels sikt er økt samarbeid et resultat vi finner i noen få rapporter. Dette dreier seg om intensjonsavtaler for samarbeid mellom næringsaktører i kommunen, og forsknings- og utdanningsinstitusjoner i regioner; samt destinasjonssamarbeid der flere aktører samarbeider om reiselivsutvikling. En annen brukereffekt er nye arbeidsmåter knyttet til stedsuavhengig arbeid.

Vi finner også opprettelse av konkrete arbeidsplasser gjennom tilrettelegging for stedsuavhengige arbeidsplasser (kontorhotell med ulike muligheter); utsalg for gårdsmat hvor noen av andelseierne har dette som hovedinntekt; bygg ombygd til restaurantdrift hvor det søkes etter driver; realisering av sommerarbeidsplasser; og ungdom som skaper egne arbeidsplasser. I prosjektet NærUng har innsatsen i prosjektet bidratt til at ungdom er blitt med i Alkymisten, et gründerkurs for unge gründerere i Nord-Trøndelag, og at 26 arbeidsplasser er etablert.

Fra erfaringssamlingen på Frøya er to resultat for dette temaet oppgitt. Det første er at bedrifter på stedet har tatt i bruk en ny rekrutteringsstrategi der de rekrutterer utenlandske familier framfor enkeltpersoner (bedrifter preget av arbeidsinnvandrere). Dette for å øke den totale tilflyttingen til stedet og øke mulighetene for at arbeideren blir værende på stedet. Det andre resultatet er at innsatsen i prosjektet har ført til at flere innvandrere (ungdom) har fått sommerarbeid. Videre ser de at bedriftene som ansatte innvandrere (ungdom) pga. prosjektet fortsetter å rekruttere denne målgruppen og at bevisstheten om hvilken ressurs de representerer er økt.

Også for dette temaet vises det lite til konkret videreføring. Noen planer for videreføring er vage, eksempelvis at arbeidet «naturlig implementeres» i virksomhetsområdene (kommune, regionråd) uten at det spesifiseres nærmere. Av mer konkret sikring av videreføring er omorganisering av arbeidet inn i egen forening, som underavdeling i næringssselskap, som eget AS, eller som nytt prosjekt. Det er også eksempler på at arbeidet er nedfelt i kommunale planer.

Kompetanse

Under halvparten av sluttrapportene sier noe om brukereffekter. Brukereffekter av mer kortvarig art inkluderer økt forståelse blant medlemslagene av å drive inkluderende arbeid (Bygdekvinnelaget), økt bevissthet i kommuneorganisasjonen om familiegjengeforente kvinner og deres ressurser, økt kunnskap om stedsutvikling, og at ungdom er blitt bedre rustet til å ta veivalg i utdanningen. Brukereffekter på middels sikt er at deltagere på kurs rapporterer at de har blitt bedre ledere; målgruppen familiegjengeforente kvinner har blitt mer deltagende i samfunnet og fått utvidet nettverk. Videre ser vi noen overføringseffekter ved at ungdom som har deltatt i ett tiltak bruker sin økte kompetanse i andre sammenhenger, som å starte egne arrangement eller bruker engasjementet sitt på andre arenaer. En annen brukereffekt på middels sikt er at

prosjektet skapte en ny arbeidsmåte, stedsuavhengig arbeid, som har redusert reisevirksomhet. Prosjektene viser her til konkrete hendelser.

Omtrent halvparten nevner noe om konkret videreføring. Videreføring skjer ved vedtak om at arrangement blir gjennomført etter en viss tidsplan; ved forpliktende partnerskapsavtaler; gjennom nye prosjekt; og gjennom at eksisterende strukturer/aktører tar ansvar for gjennomføring av aktiviteter og tilbud dermed blir mer permanent.

Prosjektlederne på erfaringssamlingen på Frøya forteller om andre resultat i pågående prosjekt som spesielt gjelder for innvandring og inkluderingsspørsmål. Mens oppgitte produkter/tjenester var direkte rettet mot målgruppen innvandrere er brukereffekter oppgitt for kommunen som organisasjon. Oppgitte brukereffekter for kommunen som organisasjon er opplevd økt kompetanse om språkopplæring i barnehage (hva er lurt og ikke lurt); økt tverrfaglig bevisstgjøring og samarbeid; og større tverrkulturell forståelse.

Informasjon og veiledning

Sluttrapportene sier ingenting om hva informasjons- og veiledningsarbeid har ført til av brukereffekter. Én rapport oppgir at vertstilbudet ikke fungerte pga. lav etterspørsel etter verter. På erfaringssamlingen på Frøya kom det fram at andre har bedre erfaring med slike ordninger, og at dette igjen har ført til resultater rundt språkutvikling, mer deltagelse i samfunnet og utvidet sosialt nettverk: «*du må ha én venn for å få flere*». Det kom også fram at slike ordninger har positive effekter i form av kulturell utveksling og læring, og at de lokale kan hjelpe innvandrere å tolke lokale sosiale koder. På den andre siden gir dette også læring for de som er verter.

I sluttrapportene er det lite informasjon om hvordan disse produktene og tjenestene blir videreført. Ett prosjekt skriver at næringsforumet tar ansvar for å videreføre nettportalen, et annet at ordningen med velkomstbrev fortsetter, men ikke hvem som ivaretar dette. Flere prosjekt rapporterer at prosjektet blir ivare tatt av planer, implementeres i daglig drift, eller er omorganisert til en forening. Som kjent inneholder de fleste prosjektene mange tema og de skiller ofte ikke mellom hvilke tiltak som blir videreført og ikke.

Infrastruktur og tilgjengelighet

Siden produktene/tjenestene som er skapt innenfor denne kategorien først og fremst er utbygging eller utbedring av naturområder, stier, o.l. er det naturlig å forvente økt bruk av disse stiene/områdene. Sluttrapportene inneholder ingen informasjon om i hvilken grad målgruppen bruker tilbudene. Det eneste resultatet vi finner er et prosjekt som skriver at arbeidet har skapt stor dugnadsinnsats. Det kan like mye handle om arbeidsmåter for å få realisert tiltakene som hvilken effekt selve tiltaket har. Det kan også være en vekselvirkning der synliggjøring av verdien av dugnad (god sti) fører til mer dugnadsarbeid.

Møteplass/Kultur- og fritidstilbud

Også her er det meget tynn rapportering av brukereffekter i sluttrapportene. Av effekter på kort sikt finner vi at innsatsen har bidratt til mer forståelse for flerkulturelt arbeid hos medlemslag, relasjonsbygging på tvers av sosiale grupper, og mer kunnskap om andre kulturer. Mer «engasjement generelt» går igjen. Noen rapporterer at det er for tidlig å si noe om bruk av skapte møteplasser, mens andre rapporterer gode resultat med eksempelvis dobling av medlemsantall i frivillig organisasjon.

På erfaringssamlingen på Frøya rapporterte prosjektlederne at innsats innenfor møteplasser og kultur- og fritidstilbud har ført til at innvandrere deltar mer i idrettslag; fått større nettverk med bekjentskap med lokale personer som kan være døråpnere, noen å være sammen med, og få hjelp fra. Videre ble det rapportert at slik innsats har ført til mer bekjentskap og mer dialog på tvers av sosiale grupper og at nye befolkningsgrupper er blitt synliggjort.

Omdømme

Vi finner én rapportert brukereffekt i sluttrapportene. Denne er at prosjektet har styrket kommunen til å arbeide strategisk med omdømmearbeid. Vi kan heller ikke forvente effekter på et annet nivå enn dette, da omdømmearbeid er langsiktig og det er vanskelig å se andre resultater av arbeidet på kort sikt.

Kommuner i medvind og motvind: Forskjeller i tema og resultat?

Medvind- og motvindkommuner skiller seg ikke fra hverandre på bredde vs. spissing av prosjekt. Under ser vi på om det er mønster i hvilke tema prosjektene handler om.

Som nevnt mange ganger i denne rapporten er de største årsakene til at steder vokser eller krymper strukturelle. Skal kommunen likevel satse på tilflytting er antagelig tiltak rettet mot å skape flere arbeidsplasser mest hensiktsmessig (Storper, 2011). I sammenligningen av hvilke tema medvind- og motvindkommuner har jobbet med har vi derfor rettet spesiell oppmerksomhet mot temaet arbeidsplass.

Begge kommunegruppene har arbeidsplasser som tema, men hvilke resultat de viser til innenfor temaet skiller seg noe fra hverandre. Her er noen flere resultat for motvindkommunene, og tiltakene er noe ulike. Motvindkommunene har i større grad kartlagt bedrifters og målgruppens behov, bidratt til etablering av samarbeid mellom næringslivsaktører og lagd intensjonsavtaler. Medvindkommunene har mer konkrete resultat som sommerarbeid for ungdom, utsalgssted og klargjort restaurant for drift (som kan gi arbeidsplasser). Det kan dermed virke som om motvindkommunene jobber mer strategisk med næringsutvikling. Når vi ser på hvilke målgrupper prosjektene har hatt stemmer dette. En større andel av motvindkommunene som har hatt næringslivet som målgruppe (7 av 12 prosjekt) sammenlignet med medvindkommunene (5 av 19). Det er vanskelig å si noe sikkert om et slikt mønster da våre observasjoner baserer seg på et lite utvalg.

På de andre temaene er det ingen store forskjeller mellom medvind- og motvindkommunene. Unntaket er temaet «omdømme» der en noe større andel av motvindkommunene (7/12 mot 4/19) har hatt omdømmetiltak. Det kan være et uttrykk for at motvindkommunene føler et større behov for å gjøre seg kjent og trekke til seg tilflyttere. Men, omdømmearbeid er også rettet innover til stedet og kan også ha en funksjon i å skape tilhørighet blant dem som bør der (Grimsrud og Aure, 2013).

Resultat for tilflyttere spesielt

I vår analyse har vi sett spesielt på tilflytterne på et sted. Dette er personer som allerede er kommet på plassen, ikke potensielle tilflyttere, altså stedsvelgere. Tilflytteren kan være innvandrere (inkludert flyktning, arbeidsinnvandrere, livsstilinnvandrere og familiegjennforent) eller tilflyttet fra andre delen av landet.

Vi har delt de sluttrapporterte prosjektene i fire grupper: 1) Hatt tilflyttere som målgruppe og nådd dem med tiltak/aktiviteter; 2) Hatt tilflyttere som målgruppe men rapporterer ikke at de er nådd på noe vis; 3) Hatt tilflyttere som målgruppe, ikke nådd dem direkte, men indirekte via å ha beredt grunnen for dem (altså: ikke innsats for rekruttering men for at forholdene skal være gode for dem som likevel kommer); 4) Ikke hatt tilflytteren som målgruppe eller nådd dem.

Av de 42 sluttrapporterte prosjektene som er kartlagt og analysert har 13 prosjekt hatt tilflyttere som målgruppe og nådd dem med arbeidet. Sju prosjekt som har definert tilflytterne som en av målgruppene har ikke nådd dem. Seks prosjekt har ikke direkte nådd tilflytterne, men heller beredt grunnen for tilflytterne. Disse prosjektene har jobbet med å lage gode forhold for potensielle tilflyttere. Vi har da igjen 16 prosjekt som ikke har hatt tilflyttere som målgruppe. Vi kan se det som positivt at største andelen av utvalget har sett viktigheten av å prøve å nå tilflyttere.

De prosjektene som har nådd sine nye innbyggere har gjort dette på flere ulike måte. Noen prosjekter har vært bevisste på at det må gjøres en skikkelig jobb gjennom det de har kalt en tilflyttertjeneste (eks. Rauma), fadderordning (eks. «Kortnebbgåsa») for tilflyttere, eller et eget tilflytterprogram (eks. Gnest).

Rauma hadde en alarmerende negativ folketallsutvikling til inn på 2000-tallet, og de klarte å snu denne trenden. Bolystprosjektet her har hatt et spesielt fokus på tilflytteren, og skriver at det er en sammenheng mellom det å bli boende og naturverdiene i området. Rauma rapporterer at de også bevisste på at de ikke kan konkurrere med de urbane tilbudene, og derfor spiller de på en kombinasjon av natur, kultur og næring og satt dette inn i en omdømmesammenheng.

Bratt Moro-prosjektet i Sogndal har også flere likhetstrekk med Rauma, der naturen står i sentrum for målene i bolystprosjektet. Sogndal kommune har god befolkningsvekst, bl.a. gjennom å være et sterkt regionsenter og med mange elever og studenter. Bratt Moro har hatt en sterk kobling til tilflyttere som har startet opp sine bedrifter i området nettopp fordi flere av disse bruker naturen aktivt i sitt hverdagsliv. Vi ser også at tilflytteren her er blitt en aktiv rekrutterer av framtidige tilflyttere.

Vi finner ett eksempel der rapporten viser til at vertsordningen ikke fungerte. Her var vertsordningen rett og slett ikke etterspurt. Videre skriver de at listene de får fra folkeregisteret over tilflyttede kommer for sent, slik at de ikke får tilbudet når de trenger det. Denne ordningen ble tilbudt til alle tilflyttere, og det kan hende at innvandrere har mer bruk for en slik ordning enn norske tilflyttede.

Flere av prosjektene har koplet sitt tilflyttingsarbeid til velkomstpakker, arrangementer, kursprogram og kobling til ulike prosjekt som de har gående. Dette er også viktige tiltak, men som må ha god forankring i et mer langsiktig arbeid for bl.a. å hindre videreflytting. Dersom et prosjekt har fokus på tilflytteren som allerede er kommet, blir det viktig å ta de med på råd på hvordan en skal klare å få de til å få en tilhørighet til stedet.

I denne analysen har vi laget en egen kategori der prosjektene ikke har nådd målet, men prosjektene satser på å bygge et fundament både for de som bor der i dag og tilflyttere til plassen i nær framtid. Dette er prosjekt som bl.a. har arbeidet med nye boligløsninger som er interessante for tilflyttere, og der det er gjort grundige undersøkelser i prosjektet for framtidig bosetting både gjennom boligutfordringer og personer som kan tenke seg å flytte til det aktuelle området. Et eksempel på dette er bolystprosjektet betydningsfull bolig for fremtidens øysamfunn (Utsira og Røyvær).

I utvalget på 42 prosjekt har vi 16 prosjekt der tilflytteren ikke er en del av målgruppe-porteføljen. Samtidig er det flere prosjekt som fokuserer på barn og ungdom og de som kommer fra området men fremdeles er i skolealder eller er ute og studerer. Disse er for tiden i kategorien utflytteren, men på lengre sikt sett på som en viktig målgruppe å få tilbake som innbyggere i regionen/kommunen/lokalsamfunnet gjennom rekruttering og tilbakeflytting.

Siden innvandrere ble spesifisert som målgruppe av KMD i de senere tildelingsårene, er det nok flere prosjekt av de vi ikke har kartlagt som har tilflyttere eller innvandrere spesielt som målgruppe.

Tilflyttere og brede vs. spisse prosjekt

Blant de prosjektene som hadde tiltak rettet mot tilflyttere og nådde disse er det ingen mønster i hvorvidt disse er brede eller spisse tematisk. Sju prosjekter er spisse og seks er brede. Siden andel av prosjekter som er brede totalt sett er mindre, kan man si at det er en overvekt av brede prosjekt blant disse sammenlignet med utvalget totalt. De prosjektene som *ikke* hadde tilflyttere som målgruppe er til sammenligning i hovedsak spisse. Det kan tyde på at når det er gjort prioriteringer for hva man skal satse på er tilflyttere ikke direkte prioritert.

Det er like mange spisse og brede prosjekter som hadde tilflyttere som målgruppe, men ikke nådde disse. Er det noe som skiller prosjektene som nådde og ikke nådde tilflytterne? Temamessig ble tilflytterne nådd av en større andel av prosjektene som handlet om kultur-/fritidstilbud og omdømme. Det kan derfor virke som om kultur- og fritidstilbud er en hensiktsmessig måte å nå tilflyttere på. Omdømmearbeid retter seg sjelden mot tilflyttere spesielt, men heller mot potensielle tilflyttere, verden rundt, og innbyggerne generelt. Det kan derfor være slik at prosjekt som har vært opptatt av tilflytterne som er kommet til, også er opptatt av omdømme, uten at omdømmearbeidet har vært rettet mot tilflytterne. Vi finner ingen forskjeller mellom prosjektene som nådde eller ikke nådde tilflyttere på andre tema.

De prosjektene som har beredt grunnen for framtidige tilflyttere (altså tilflyttere ikke direkte nådd, men hensyntatt) er alle spisse. Temaene i disse dreier seg i hovedsak om bolig og/eller arbeidsplass. Unntaket er prosjektet «Pendelen skal svinge rette veien» i Sør-Varanger som handler om kompetansebygging, og mer spesielt om å utrede hvilke områder og tiltak stedet skal satse på i lokalsamfunnsutvikling. Tilflyttere inngår her i utredninger og anbefalte tiltak.

Tilflyttere i medvind- og motvindkommuner

Som nevnt i beskrivelsen av bolystkommunene er det en blanding av kommuner som har befolkningsnedgang (er i motvind) og kommuner som har befolkningsoppgang (medvind) i perioden 2007-2014. Vi har sett nærmere på medvind- og motvindkommuner blant de sluttrapporterte¹⁰. For begge gruppene av kommuner er det viktig å ha tiltak som retter seg mot tilflytteren: Å være godt vertskap for de som har kommet til stedet for å hindre videreflytting. Hvordan jobber bolystprosjektene med «tilflytteren/stedsvelgeren», sortert for kommuner i motvind vs. medvind?

Det er 19 prosjektkommuner i vårt utvalg som er i medvind. Blant disse har ni nådd tilflytteren, én har beredt grunnen, fire hadde tilflytteren som målgruppe men viser ikke til resultat på at de har nådd tilflytteren. Altså hadde fem av medvindkommunene ikke tilflytteren som målgruppe.

Tolv prosjektkommuner i vårt utvalg er i motvind. Blant disse har tre nådd tilflytteren, tre prosjekt har beredt grunnen, to hadde tilflytteren som målgruppe uten å nå disse, og fire kommuner hadde ikke tilflytteren som målgruppe.

Selv om det er vanskelig å sammenligne to grupper med så ulik utvalgsstørrelse (19 mot 10) kan vi se en tendens. Oppsummert har medvindkommunene relativt større oppmerksomhet mot tilflytteren enn motvindkommunene. Nesten halvparten av motvindkommunene hadde *ikke* tilflytteren som målgruppe, mot en fjerdedel av medvindkommunene.

En mulig forklaring på denne forskjellen er at tilflytteren er mer synlig i kommuner med befolkningsvekst og at behovet for tiltak for disse er tydeligere. Det kan også være at kommuner med befolkningsvekst har et større behov for arbeidskraften og derfor er mer opptatt av å holde på arbeidskraften i kommunen. For motvindkommunene er det likevel synd at tilflytteren ikke prioriteres da *nytt* potensielt kan være stor (Grimsrud og Aure, 2013).

Samtidig har andelsmessig flere av motvindkommunene (1 av 3 mot 1 av 19) prosjekt som går ut på å berede grunnen for framtidige tilflyttere. Det gir mening. Om de ikke har innflytting til kommunen nå, kan de likevel jobbe for å gjøre kommunen attraktiv for potensielle tilflyttere. Det er hensiktsmessig å konsentrere innsatsen på det som er mulig å påvirke (hindre fraflytting ved å berede grunnen for å være godt vertskap) i motsetning til å konsentrere innsatsen mot det som er vanskeligere å påvirke (få tilflytteren til å komme til å begynne med).

Det er også en del prosjekter som har utflyttede som målgruppe. Her finner vi også en skjev balanse mellom medvinds- og motvindkommunene, med en større andel i motvindkommunene (4 av 12, mot 3 av 19). En hypotese er at motvindkommunene er i motvind på grunn av fraflytting og prøver å demme opp mot dette ved å ha tiltak spesielt rettet mot disse. Medvindkommuner har også utflyttinger, men det er ikke sikkert at det gjør like vondt som i en motvindkommune.

¹⁰ Vi har kun sett på prosjekt der kun én kommune er med. Der det er flere kommuner varierer det innad i prosjektene om kommunene har hatt oppgang eller nedgang. De kan derfor ikke kategoriseres som medvinds- eller motvindprosjekt. Videre har vi her kun skilt mellom oppgang eller nedgang i folketallet og ikke differensiert med hensyn til hvor stor opp- eller nedgangen har vært. Det fordi antallet er lite og små grupperinger gjør generaliseringer meningsløse.

Overordnet: Resultat på kort sikt

Økt engasjement (entusiasme) igjen som resultat knyttet til bevissthet. Mer spesifikt menes det mer engasjement blant målgruppen (eks. ungdom), som de ser blir spredt til andre arenaer, og mer engasjement blant målgruppen for stedet. Det dreier seg også om økt mobilisering og dugnadsinnsats blant innbyggerne for aktivitetene på stedet. Økt bevissthet blir også rapportert helt konkret. Det dreier seg om økt bevissthet hos målgruppen om prosjektets tema og egne roller, eksempelvis om reiseliv og innvandrere. Her er reiselivsaktører og ansatte i kommunen som jobber med innvandring målgruppe. En del prosjekter har gjort et stort arbeid med å skape et kunnskapsgrunnlag for hvilke tiltak og aktiviteter de skal iverksette. Slikt arbeid resulterer i mer kunnskap om kommunens behov og utfordringer. I noen prosjekt er kurs hovedaktivitet eller. Det er nærliggende å tro at slik innsats også øker kunnskap og ferdigheter om kursens tema, men det varierer hvorvidt rapporten sier noe om dette. Enten fordi de ikke har evaluert kurset, eller at evalueringen ikke inngår i rapporten. Der rapporten sier noe om tilbakemelding på kurs er disse gode. Kunnskap og bevissthet kan dermed komme gjennom målrettede aktiviteter (kurs) eller som en bieffekt av å ha gjennomført kurset. I det første tilfellet tilfaller økt kunnskap/ferdigheter til målgruppen for kurset, i det andre tilfellet er det de som har drevet prosjektet som sitter igjen med økt kunnskap/ferdighet. I det siste tilfellet er det interessant å vite hvor denne økte/bedrede kompetansen blir av. Blir den fortsatt anvendt til lokalt samfunnsutviklingsarbeid?

Overordnet: Resultat på middels sikt

Det kan tenkes at resultater på kort sikt fører til/bidrar til resultater på medium sikt. I følge psykologisk teori predikeres atferd av intensjoner som skaper av holdninger (bevissthet/kunnskap) og opplevd atferdskontroll (relatert til ferdigheter og muligheter) (Ajzen, 1994). Det vil si at endring i atferd, praksis eller politikk kommer som følge av endret bevissthet, kunnskap og/eller ferdigheter. Et konkret eksempel er prosjekt der ungdom har vært involvert som arrangører og drivere av kulturarrangement. Dette har gitt ungdommene ferdigheter (arrangementskompetanse) men også engasjement, som videre har resultert i at flere av disse ungdommene har startet egne arrangement (nye tilbud/ praksis).

På et mer overordnet nivå finner vi resultater som dreier seg om ny eller endret atferd gjennom bruk av tilbud (eks. kulturtilbud). Her rapporteres både om økt bruk og nye brukere av tilbud. Økt samarbeid mellom utviklingsaktører (spesielt frivillige lag og foreninger) rapporteres. Stor dugnadsinnsats og mobilisering rundt aktivitetene rapporteres. Det er også et eksempel på ny praksis i form av arbeidsmåte der etablering av en stedsuavhengig arbeidsplass kobles til prosjektet. I ett prosjekt der omdømmearbeid har vært sentralt rapporteres det om at kommunen strategisk tar i bruk sin historie og identitet. Flere prosjekter rapporterer også at arbeidet blir forankret i ny samfunnsdel i kommuneplanen. Dette kan sees på som endret praksis eller politikk. Et prosjekt rapporterer spesifikt at prosjektet har utløst ekstern finansiering for videre utvikling av tiltaket. Det kan også sees på som et resultat. Når det gjelder *bolig* rapporterer flere prosjekter at flere tomter eller utleiemuligheter har blitt tilgjengelige som følge av prosjektet, men det rapporteres ikke om disse nye mulighetene blir tatt i bruk.

Bakgrunnen for om prosjektet rapporterer brukereffekter eller ikke vet vi ikke. Det kan dreie seg om kvalitet på prosjektet eller type prosjekt. Det kan også dreie seg om rapporteringspraksis. Det er derfor behov for ytterligere datainnsamling der alle prosjekt blir stilt de samme, standardiserte spørsmål om brukeresultat.

6. Diskusjon: Har bolystprogrammet bidratt til økt stedstilhørighet?

I kapittel 3 presenterte vi litteratur om innsatsområder som kan bidra til økt stedstilhørighet og på hvilke måte. I kapittel 5 presenterte hvordan det er jobbet og hva som er skapt i prosjektene. Spørsmålet er da om det er sannsynlig at innsatsen i bolystprosjektene har bidratt til økt stedstilhørighet. For å vurdere dette diskuterer vi skapte produkter/tjenester og brukereffekter opp mot tidligere presentert litteratur om anbefalinger. Vi kan ikke si om prosjektene, og dermed programmet, har ført til økt stedstilhørighet. Det vi vurderer er om det er sannsynlig at innsatsen som har skjedd kan bidra til økt stedstilhørighet.

Bolig

Innsatsen i bolystprosjektene samsvarer med flere av rådene for boligarbeid presentert i innledningen. En av de klare anbefalinger er å sikre et mangfoldig boligtilbud. Innsatsen i prosjektene har bidratt til økte muligheter for kjøp eller leie av eneboliger, leiligheter og gårdsbruk, samt nybygging ved tomteutbyggelse. Til sammen vil det gi et mangfold. Vi finner også at noen prosjekt har bidratt til informasjonsarbeid om boligmuligheter i kommunen. Dette skulle vi gjerne sett i flere prosjekter, da det er aktivitet som er overkommelig i slike type prosjekter og kan gi god nytte.

Det er anbefalt med samarbeid på tvers av kommunegrenser for å sikre et godt og mangfoldig boligtilbud, sett bo- og arbeidsmarkedområdet i sammenheng. Dette finner vi ingen eksempler på blant de sluttrapporterte prosjektene. Her er det altså et potensiale for forbedring.

Av brukereffekter er det positivt at såpass mange av prosjektene har gjennomført forskjellige tiltak for å skaffe seg kunnskap om de lokale behovene på stedet. Det vil bidra til å sikre at innsatsen er rettet riktig. Vi ser også at det i mange prosjekt er samarbeid mellom kommune og private, men vi vet mindre om dette er varig eller har ført til nye arbeidsmetoder. Det er også positivt at flere rapporterer at prosjektet har bidratt til boligplaner, noe som kan sikre en god utvikling av boligtilbudet i kommunen.

Arbeid

De konkrete arbeidsplassene som er skapt er av en rimelig beskjeden størrelse, eksempelvis sommerarbeid og et bygg der det er mulig å drive restaurant. Et prosjekt som har større overføringsverdi til andre kommuner er «Stedsuavhengig arbeidsplass» i Troms. Dette prosjektet har også en nettside¹¹ hvor andre som vil vite mer om stedsuavhengig arbeid finner nyttig informasjon. Det andre prosjektet som har overføringsverdi er «NærUng» i Nord-Trøndelag, som dreier seg om personlig veiledning og mer generell undervisning av ungdom (opp til 26 år). Prosjektet har resultert i rekruttering til Alkymisten og oppretting av bedrifter. Disse to prosjektene er i tråd med pilottankegangen i bolystprogrammet. For temaet arbeid generelt er det færre som vil fungere som gode piloter.

Vi minner om at det er sluttrapportene som er grunnlag for denne analysen, og det bare er 42 av hele bolystporteføljen som vi har sluttrapporter for.

Kompetanse

Innen temaet kompetanse er økte språkferdigheter spesielt anbefalt å satse på. Vi finner ingen produkter/tjenester eller brukereffekter som beskriver (innsats for) økte språkferdigheter i sluttrapportene. De fleste prosjekt som har innvandrere som målgruppe har vi derimot ikke sluttrapporter for. Noen sluttrapporterte prosjekt har innvandrere som målgruppe, men disse rapporterer altså ingen brukereffekter på språk. I erfaringssamlingen på Frøya deltok mange pågående prosjekt som handler om inkludering. Her finner vi mange eksempler på produkter/tjenester skapt i prosjektet, samt litt om hvilke brukereffekter disse

¹¹ <http://www.stedsuavhengig.no/>

har ført til. En stor andel produkter/tjenester i disse pågående prosjektene handler nettopp om språkferdigheter. Flere ser mangler i det rettighetsbaserte språktilbudet som finnes, og gjennomfører aktiviteter for å bøte på disse – for eksempel ved bedre tilbud om språkopplæring for arbeidsinnvandrere og bedre kontakt mellom ulike aktører for gjennomføring (bedrifter og ulike kommunale aktører). Mange har også møteplasser for praktisering av språk. Mer om dette under avsnittet om møteplass.

En del andre kompetansehevende tiltak er gjennomført. Her fant vi også flere eksempler på brukereffekter. En del av disse er kortsiktige (økt bevissthet og kunnskap), mens andre er av mer langsiktig art. Resultater som økt deltagelse i samfunnet hos målgruppen (familiegjenforente kvinner) og opprettelse av stedsuavhengig arbeidsplass kan direkte bidra til økt stedstilhørighet. På den andre siden er resultat som at ungdom er bedre rustet til å ta veivalg innen utdanning eller økt arrangementskompetanse mindre relevant for stedstilhørighet, da dette er kompetanse som kan brukes utenfor stedet, hvor som helst.

På tvers av tema (bolig, arbeid osv.) ser vi at i flere tilfeller har prosjektene bidratt til økt utviklingskompetanse gjennom at kommunen(e) har fått et større kunnskapsgrunnlag om muligheter og utfordringer på stedet. Dette fører ikke direkte til økt stedstilhørighet hos tilflyttere eller andre innbyggere. Likevel kan det bidra indirekte til dette, om den bedrede kompetansen brukes målrettet. Dette er et interessant potensielt oppfølgingsspørsmål: I hvilken grad har prosjektet bidratt til økt utviklingskompetanse i kommunen(e) på tvers av prosjekt - og hva bidrar det igjen til?

Informasjon og veiledning

Innsatsen rundt informasjon og veiledning bolystprosjektene er i tråd med anbefalingene for slikt arbeid: Vi finner eksempler på informasjon og veiledningsarbeid i forskjellige grader som har ulike funksjoner. Det er derimot uheldig at det er rapportert så lite om hva denne innsatsen har ført til. Det kunne supplert og nyansert eksisterende kunnskap. På den andre siden var erfaringssamlingen på Frøya mer nyttig for å samle kunnskap om hvilke resultater prosjektlederne ser av slik innsats. Her kom det fram hvor verdifullt *personlig* kontakt og veiledning er når det gjelder utenlandske tilflyttere. Dette ikke bare dreier seg om enveis kommunikasjon, men at man i denne situasjonen også kan kartlegge den tilflyttedes behov og ressurser for best mulig kobling i veiledningen og kommunens innsats på området totalt sett. Samtidig har personlig kontakt en viktig sosial funksjon og for mange i en slik situasjon er det meget verdifullt å bli sett og hørt.

Hva som er målgruppen for informasjonen er ikke bare viktig for å velge kanal for informasjon ved for eksempel rekruttering (eks. vil man rekruttere kunstnere kan man annonsere i kunstnertidsskrift), men også kanal ved veiledning av tilflyttede. Det er ulike erfaringer med verter/guider, men når en slik ordning fungerer virker resultatene å være gode både på et funksjonelt plan (ren informasjon) men også emosjonelt (bidrar til å knytte sosiale bånd til stedet). Det må en egen kartlegging til for å undersøke hva som må til for at en slik ordning fungerer bra.

Infrastruktur og tilgjengelighet

Rapportert innsats på dette temaet var avgrenset til utbygging/utbedring av naturområder/stier. Dette kan i seg selv bidra til økt stedstilhørighet for personer som verdsetter å ha slike muligheter på sitt bosted.

Arbeid med velferdsteknologi (utnyttelse av bredbånd) er en spennende inngang, om det kan komme fram kunnskap som bidrar til at eldre får en bedre livskvalitet gjennom for eksempel å bo lengre hjemme der de har sin tilhørighet. Det har derimot vært utfordringer i organiseringen av dette prosjektet som gjør at vi ikke finner slike resultater i rapporten.

Det er interessant å se at dette temaet kom fram som viktig på erfaringssamlingen på Frøya. Her meldte deltagerne at mangel på transport og kommunikasjon kan være et hinder for bolyst og inkludering blant innvandrere. Dette kommer fram som en utfordring prosjektmedarbeidere ser, framfor noe som faktisk er jobbet med i prosjektene. Et unntak er ett prosjekt som har bedret tilgjengeligheten for innvandrermålgruppen ved å gjennomføre trafikalt grunnkurs og øvelseskjøring. Dette prosjektet er lokalisert på et sted der det å ha bil er spesielt nyttig. I tillegg gir de frivillige som øvelseskjørere merverdi

ved at opplæringen også får et sosialt innhold. Innvandreren får en venn på stedet som åpner dører til andre arenaer på stedet. Det er altså grunnlag for å anbefale at framtidige prosjekter har større oppmerksomhet på å bedre transport og kommunikasjonsstilbud på stedet for å beholde tilflyttere, og da spesielt utenlandske innvandrere.

Kultur og fritidstilbud/Møteplass

Et godt eksempel på et prosjekt som har jobbet på en måte med møteplass som oppfyller de optimale betingelsene for sosial kontakt (Allport, 1954) mellom grupper er ungdoms-/kunstarrangementet i prosjektet «Inkludering og trivsel i Grong». Her deltok både norskfødt ungdom og innvandrerungdom (de fleste flyktninger) i 14 dagers lange arrangement. De jobbet mot *samme mål* (ferdigstilling av kunst til egen utstilling), de måtte samhandle (*personlig interaksjon*), utgangspunktet for alle var likt (ingen hadde bedre forutsetninger og dermed *lik status*), og de måtte *samarbeide* for å bli ferdige med gode produkt. I tillegg var kontakten dem i mellom utvilsomt støttet fra relevante autoriteter (bl.a. kommunen). Prosessen var viktigere enn selve gjenstandene. Dette er det eksemplet som best illustrerer oppfyllelse av alle betingelsene for positiv kontakt mellom grupper. Andre prosjekt har tiltak som ivaretar én eller to betingelser. Eksempelvis vil de mange arrangementene legge opp til personlig interaksjon mellom gruppene. Som redegjort for i innledningen er ikke tilstedeværelse av alle betingelsene avgjørende for positiv kontakt, men effekten blir større om disse er til stede. Personlig interaksjon mellom sosiale grupper er en spesiell viktig betingelse, siden tiltak som opprettes i inkluderingsøyemed står i fare for å kun bli aktuelle for innvandrere, og man får ikke den blandingen av sosiale grupper som planlagt. Det viktigste er at det finnes møteplasser som kan legge til rette for positiv sosial kontakt. Det er skapt mange av disse gjennom bolystprogrammet. Vi mener likevel at det kan jobbes enda bedre med å sikre flere av de optimale betingelsene i framtidige prosjekter som involverer møteplass, og kultur- og fritidstilbud slik at verdien av slike tiltak blir enda større for grad av stedstilhørighet.

Omdømme

Halvparten av produktene/tjenestene som handler om omdømme (tre av seks) er i tråd med anbefalinger om omdømmearbeid. Disse har utviklet profiler for stedet som bygger på analyse av steds kvaliteter og omdømmeundersøkelser. Det vil si at halvparten av rapporterte produkter/tjenester for omdømme ikke har støtte i litteratur om omdømmebygging, og viser heller ikke til resultater av denne innsatsen som kunne utfordret eksisterende litteratur.

Annet

Oppmerksomhet på tilflytteren

Tilflytteren er den tredje største målgruppen i prosjektene, både som kartlagt i 2013 av de 81 prosjektene som hadde fått tildeling da og i kartlegging av de 42 sluttrapporterte i 2015. Siden det er et potensiale for stabilisering eller økning i folketall ved å øke stedstilhørighet hos tilflytteren er det positivt at denne målgruppen er såpass stor.

Noen få prosjekter har bidratt til egne helhetlige tilflyttertjenester/tilflytterprogram. Vi ser på dette som en langsiktig tenking på det å ta vare på sine nye innbyggere, og det kan bidra til en raskere og sterkere tilhørighet til det nye lokalsamfunnet for den enkelt tilflytter. Slike tiltak kan gjerne overføres til andre steder. Andre tiltak av mindre omfangsrik art er velkomstpakker og generelt informasjonsarbeid. Dette har også en verdi.

Samtidig er det en betydelig andel av de sluttrapporterte prosjektene som ikke har konkrete tiltak (produkter/tjenester) rettet mot tilflyttere i det hele tatt. Det kan tenkes at en intensjon i flere prosjekter er at ved å satse på «innbyggerne generelt» vil man også nå tilflytterne - og at det som er bra for innbyggerne er bra for tilflytterne. Det er nok sant, men en bør ha i vurdere om tilflyttere har egne behov som innbyggerne ikke har. Dette gjelder spesielt større informasjonsbehov om tilbud og muligheter i kommunen. Innvandrere som tilflyttere har åpenbart behov som skiller seg fra innbyggerne generelt når det kommer til

hjelp til språkutvikling, og kulturelle barrierer. Med andre ord, det som er bra for innbyggerne generelt, som eksempelvis møteplasser, kultur og fritidstilbud, tilgang til rekreasjonsområder osv., er også bra for tilflyttere. Men, tilflyttere har også andre behov utover dette.

Prosjekt som skrider over kommunegrenser

Regionalt samarbeid

Som presentert i introduksjonen har folk tilhørighet til region så vel som til lokalsamfunn. Man kan bo i en kommune, jobbe i en annen, og benytte kultur- og fritidstilbud, turstier o.l. i en annen. At flere kommuner samarbeider om et prosjekt er derfor hensiktsmessig.

Det er spesielt relevant å se på samarbeid i funksjonelle bo- og arbeidsmarkedområder. Arbeid og bolig er nok de temaene som har spesiell relevans her. Kommuner som samarbeider om boligtilbudet har bedre mulighet til å sikre et mangfoldig tilbud – som er et behov. På samme måte har kommuner som ser arbeidsmarkedet i sammenheng bedre mulighet til å sikre mangfoldig kompetanse. Selv om man benytter møteplasser, kultur- og fritidstilbud, og turstier i andre kommuner, har slike tilbud spesiell betydning for å bygge lokal identitet, så her er samarbeidet mellom kommuner mindre relevant.

Vår analyse viser for det første at de fleste prosjektene kun består av én kommune. Det er derfor et stort potensiale for bedre utviklingsarbeid med mer samarbeid mellom kommuner. Det avhenger likevel av tema og målsetting for arbeidet. Om det dreier seg om å bedre kultur- og fritidstilbud, møteplasser, turstier o.l. i et lokalsamfunn er større grad av geografisk avgrensede prosjekt hensiktsmessig. Men, om man søker å gjøre stedet/kommunen mer attraktiv gjennom bedre boligtilbud, arbeid, eller veiledning og informasjon, bør man se på hvordan hele BOA-området kan løse dette sammen – siden slik innsats kan gagne hele regionen.

Omdømme og kompetanseheving avhenger mer av inngangen. Godt omdømme hos en region kan gagne lokalsamfunnet. Samtidig har lokalsamfunnet større mulighet til å gjøre seg unik og framheve spesielle kvaliteter. Kompetanseheving kommer an på hvilken kompetanse det er snakk om. Er det bredere tema som utviklingsarbeid generelt er samarbeid gunstig. Handler det om å skaffe seg mer kunnskap om det spesifikke stedet (utfordringer og muligheter), sier det seg selv at det er mindre behov for samarbeid. Samtidig eksisterer ingen steder i et vakuum, men avhenger også av stedene rundt. At hele BOA ser seg selv under ett de ulike delene for seg kan da være heldig.

Samarbeid innenfor BOA

Vår analyse viser at kun to prosjekt er helt sammenfallende med en funksjonell BOA (i følge Juvkvam, 2002). Samtidig er det kun tre prosjekt der de samarbeidende kommunene ikke ligger ved siden av hverandre geografisk. De har alle forskjellige tema. Ett er et nasjonalt prosjekt som først og fremst dreier seg om kompetansebygging. Her er ikke regionperspektivet avgjørende. De to andre dreier seg om henholdsvis bolig og møteplass og kultur- og fritidstilbud. Disse temaene er det mer grunn til å stille spørsmålsteget ved om er tatt opp i prosjekter der kommuner som adskilt geografisk inngår.

At samarbeidende kommuner ikke sammenfaller med eksisterende inndelinger i funksjonelle BOA (Juvkvam, 2002) kan tyde på at prosjektene ikke ser problemstillingen i prosjektet i et regionalt perspektiv, der alle kommuner som inngår i samme BOA bør jobbe sammen for å løse problemet.

Det kan også tyde på at inndelinger i BOA er vanskelig. Noe skjønn er brukt i NIBRs inndeling, og når samarbeidskonstellasjoner ikke følger disse kan det være utrykk for at det er andre inndelinger som er nyttig for akkurat det temaet det er jobbet med i prosjektet. Bolystprogrammet har vært rettet mot det distriktpolitiske virkeområdet (DPV). Det vil si at innenfor et BOA kan kommuner vært ekskludert fra prosjektet fordi kommunen eksempelvis er for stor og dermed ikke inngår i dette virkeområdet. I Østfold inngår alle de tre kommunene som tilhører DPV-sone tre i ett prosjekt, selv om ingen av dem inngår i samme BOA. Her er det likhet i utfordringer som knytter de sammen, ikke nødvendigvis at de deler bo- og arbeidsmarked. I flere tilfeller er dekket et prosjekt nesten et BOA, uten at de(n) «ekskluderte» kommunen(e) inngår i en annen sone i DPV. Det er grunn til å stille spørsmål ved en slik ekskludering. Samtidig ser vi flere samarbeidsløsninger som består av flere komplette funksjonelle BOA som ligger ved

hverandre. Dvs. grupperinger som i større grad følger SSBs inndeling. Vi ser ingen mønstre i tema disse prosjektene har jobbet med – de varierer.

At prosjektene ikke følger funksjonelle BOA (Juvkvam, 2002) kan også være uttrykk for praktiske valg og lokale kulturer som gjør ulike samarbeid mer eller mindre naturlig.

Det er veldig få prosjekt som består av kommuner som ikke ligger geografisk nært hverandre (ved siden av). At stedene er adskilt er uproblematisk så lenge formålet er å øke kunnskap og kompetanse på et generelt plan. Dette gjelder spesielt ett av de tre prosjektene (Framtidens bygder). Tun + kan også sies å ha overføringsverdi utover deltagende kommuner. Men, siden nettopp boligproblematikk er framhevet som et tema som bør sees i et regionalt perspektiv, Ruud m.fl. (2014), er det synd at det regionale perspektivet ikke er med. Det siste prosjektet dreier seg om møteplass og kultur- og fritidstilbud (Fjellfolk, Havfolk, Byfolk). Dette er i større grad lokale temaer der det regionale perspektivet ikke er like relevant. Tilhørighet til lokalsamfunn dreier seg mye om lokale møteplasser og tilbud. Det kan derfor synes litt rart at dette er tema der to steder som ikke ligger ved siden av hverandre samarbeider. På den andre siden, kan det være likheter, som eks. verdier, mål og muligheter, som har motivert samarbeidet.

De to prosjektene som dekker og er avgrenset til ett BOA har begge «omdømme» som hovedtema i følge søknad. Det er forståelig at et så definert område kan ha nytte av samarbeid mellom kommunen om omdømmet, da både identitet innad og omdømme utad er omforent. Disse to regionene er Valdresregionen og Hallingdalsregionen, som begge har en sterk merkevare utad.

Det er en tendens at prosjektene med flest kommuner har færre tema, og at temaet ofte er «kompetanse». Dette er et tema som kan være uavhengig av lokale betingelser, og det synes derfor hensiktsmessig at prosjekt av en slik størrelse satser på å øke kunnskap og kompetanse som er nyttig for mange kommuner, og ikke er stedsspesifikk.

7. Avsluttende konklusjon

Distriktssenteret har i denne rapporten sammenstilt resultat og erfaringer fra *Bolystprogrammet* på bakgrunn av den dokumentasjonen som foreligger fra bolystprosjektene.

Hovedmålet til Bolystprogrammet har vært at norske distriktskommuner skal bli mer attraktive å bo i og flytte til. Bolystprosjektene skal bidra til lokal samfunnsutvikling. Det skal igjen styrke stedets kvaliteter og fortrinn, og dermed styrke tiltrekningskraften som skal sikre bosetting framover gjennom å stabilisere eller å øke befolkningen. Å stabilisere eller øke bosettingen på et sted må, som vi tidligere har sagt, skje gjennom å øke tilflyttingen fra andre steder, en økning i tilbakeflyttingen og ved å redusere fraflyttingen og videreflyttingen. Dette gjør at vi da får flere ulike målgrupper. En av gruppene, potensielle videreflyttere, er tilflyttere som i en viss periode vil vurdere om de skal bli boende eller flytte ut av kommunen igjen. Dette er mennesker som bor på stedet i dag og som kan nå direkte. Tiltak kan derfor ha en betydning og stedstilknytning kan bygges opp. Vi har derfor valgt et teoretisk grunnlag og et analytisk rammeverk som tar utgangspunkt i begrepet *stedstilørighet*.

I vår analyse har vi tatt utgangspunkt i en resultatkjedemodell for å vise hva som har skjedd i bolystprosjektene. Vi har diskutert hvorvidt denne innsatsen er i tråd med anbefalingene i litteraturen, med tanke på hvilke tema innen lokalt utviklingsarbeid som kan bidra til økt fornøydhet og ikke minst økt stedstilørighet, og på hvilken måte.

Rapporten vår viser at Bolystprogrammet har mobilisert et stort mangfold av aktører.

Vi ser at i tillegg til bolystmidlene fra KMD, har kommuner, fylkeskommuner, privat næringsliv, lokale lag og foreninger og en rekke andre private aktører og offentlige virksomheter bidratt med finansiering og egeninnsats.

Fra vår kartlegging av bolystprosjektene i 2013 fant vi at bolysttildelingene for mange har vært viktig eller avgjørende for det arbeidet som har vært gjort. Bolysttildelingene hadde i mange prosjekt hatt en utløsende effekt med tanke på å få involvert flere aktører. Når vi i denne rapporten har funnet at bolystmidlene fra KMD har utgjort cirka 33 % av den samlede finansieringen av prosjektene, så betyr dette trolig at bolystprogrammet har hatt stor betydning med tanke på å bidra til å utløse ekstra tilskuddsmidler til finansiering av disse lokale utviklingsprosjektene.

Så, er det sannsynlig at innsatsen i bolystprosjektene, og dermed programmet, har bidratt til økt stedstilørighet?

Vi mener at det har vært mye positiv aktivitet som følge av programmet. Denne vurderer vi som virkningsfull på bakgrunn av eksisterende litteratur om stedstilørighet.

Vi finner lovende resultater, spesielt innenfor:

- bolig
- kompetanse
- informasjon/veiledning

Det er også skapt mange møteplasser. Men, en god del av disse er enkelthendelser og manglende informasjon gjør at vi for mange ikke kan vurdere hvorvidt de oppfyller betingelsene for positiv kontakt mellom mennesker.

Generelt sett har rammene for oppdraget, der rapporter fra prosjektene skulle ligge til grunn, vært en begrensning for hvilke slutninger vi har kunnet ta. Begrensningene er knyttet til selvrapportering og mangel på standardisering. Vi har drøftet begrensningene i metodekapitlet. Vi ønsker likevel å gjenta at disse svakhetene gir begrensninger for muligheten til å fatte konklusjoner. Manglende informasjon og validitet i rapportene er et hinder for å kunne si noe om akkurat hva innsatsen har ført til. Den største verdien av denne rapporten er å vise fram hva som har skjedd av tiltak i programmet, selv om det er stor usikkerhet hva dette i neste instans har ført til.

På den andre siden er det et stort potensiale for mer kunnskapsbygging ved å følge opp denne rapporten med ytterligere studier der supplerende metoder tas i bruk. For mange parametere er det også for tidlig å se resultater på nåværende tidspunkt. I tillegg sier sluttrapportene kun noe om planlagt videreføring. Evalueringer noe fram i tid vil ha et bedre grunnlag for å kunne spore faktisk videreføring av tiltak. Har Bolystprogrammet satt varige spor og i så fall hvilke?

På bakgrunn av det materialet vi har, mener vi at det er sannsynlig at prosjektene kan bidra til økt stedstilhørighet, men også at verdien av programmet antagelig ville vært større om det hadde blitt lagt sterkere føringer for hvordan innsatsen skulle vært rettet, eller mer konkrete tips om hva prosjektene kunne satse på. I tillegg kunne det vært større føringer for hvilke tema det skulle satses på, og ikke minst hvilke tiltak det bør satses på innenfor ulike tema.

At målgruppen innvandrere ble prioritert i siste tildelinger mener vi er hensiktsmessig. Som tilflyttere er dette en gruppe med stort potensiale for å stabilisere/øke befolkningen. Å søke å øke stedstilhørigheten deres vil også kunne bidra til at ressursene deres kommer bedre til nytte.

Tilflyttere mer generelt, uansett hvor de kommer fra, ville også vært en hensiktsmessig målgruppe.

Utarbeidelse av en resultatkjede for intendert effekt i planleggingen av programmet, en logisk modell, kan bidra både til å målrette innsatsen og forenkle evaluering i etterkant. På den andre siden kan det være en styrke at programmet har vært såpass åpent. Det gir stor mulighet for tilpasninger til lokale utfordringer og behov, og det viser tillit til kommunenes og andre utviklingsaktørers egen kunnskap om hvordan lokalt utviklingsarbeid kan drives.

8. Referanser

- Ajzen, I. (1991). *The theory of planned behavior*. Organizational behavior and human decision processes, 50(2), 179-211.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books
- Anton, C. E. og Lawrence, C. (2014). Home is where the heart is: The effect of place of residence on place attachment and community participation. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 451-461
- AUD (2011): Spørreundersøkelse blant innflyttere til Hardanger. Analyse, utgreiing og dokumentasjon (AUD). AUD-rapport nr 14-1 2011. <http://www.hordaland.no/aud>
- Aure, M., Nilsen, H., Josefsen, E. og Ringholm, T. (2011). Kunnskapsstatus: Hvilke metoder finnes og hvilke strategier benyttes av arbeidsgivere i distriktsområder for å tiltrekke seg arbeidskraft? Rapport 2011:6, Tromsø: Norut
- Barnette, J. J. (2000). Effects of stem and Likert response option reversals on survey internal consistency: If you feel the need, there is a better alternative to using those negatively worded stems. *Educational and Psychological Measurement*, 60(3), 361-370.
- Brattbakk, Ingar (2013) Hvorfor bor vi der vi bor? Bilag for DnB EiendomsMarkedet 24.10.2013
- Chamberlain, V. M., & Cummings, M. N. (1984). Development of an instructor/course evaluation instrument. *College Student Journal*, 18, 246-250.
- Cruickshank, J., Vasstrøm, M., Sand, R., Sivertsen, H. og Haugum, M. (2014). Samfunnsutviklingskapasitet i småkommuner. En studie av 41 småkommuner. Trøndelag Forskning og Utvikling, Rapport: 2014:14
- Cuba, L., and Hummon, D. M. (1993). A Place to Call Home: Identification with Dwelling, Community, and Region. *The Sociological Quarterly*, 34, 111-131
- Dahle, M; Grimsrud, G.M. og Holthe, I.C. (2011). Bosettingsvirkninger av regionale traineeprogram. Ideas2evidence rapport 1/2011, Bergen
- Distriktsenteret (2013). Kartlegging av prosjektene i Bolystprogrammet. Arbeidsnotat
- Eggebo, H., Almli, M. og Bye, M. T. (2015). Skeiv på bygda. Senter for kunnskap og likestilling. KUN-rapport 2015: 2
- Ellemers, Kortekaas & Ouwerkerk (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29, 371-389
- TIBE Samfunn (2015). 10-punktsmodellen. Strategisk og kreativ samfunnsutvikling.
- Frivoll, S og Almås, R. (2004). Kommunestruktur mellom fornuft og følelser. Betydningen av tilhørighet og identitet i spørsmål om kommunesammenslutning. Bygdeforskning, R-05/04
- Graham, L. T., Gosling, S. D., & Travis, C. K. (2015). The Psychology of Home Environments: A Call for Research on Residential Space. *Perspectives on Psychological Science*, 10, 346-356.
- Grimsrud, G.M. (2006). "Valdres-Rypa" Tilflytting og trivsel blant kvinner i Valdres. ØF-Rapport nr. 03/2006 , Østlandsforskning, Lillehammer
- Grimsrud, G. M. og Aure, M. (2013). Tilflytting for enhver pris? En studie av tilflyttingsarbeid i norske distriktskommuner. Ideas2evidence rapport 4/2013.
- Hague, C. (2005). *Planning and place identity*. In Hague, C. and P. Jenkins (eds.): Place Identity, Participation and Planning. The RTPI Library Series. Routledge
- Henningesen, E. og G. M. Vestby (2012). *Identitet og tilhørighet: Mennesker og steder*. I G. Sandkjær Hanssen, J. E. Klausen og O. Langeland (red.): Det regionale Norge 1950 til 20 50. Abstrakt forlag, Oslo

- Hidalgo, M. C., & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of environmental psychology*, 21, 273-281.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 381-395
- Lewicka, M. (2010). What makes neighborhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 35-51
- Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31
- Lie, H. W. og Volden, B. (2010). *Gevinster av høykapasitets bredbåndsnett i distrikts-Norge*. Nexia
- Manzo, L.C. (2005): "For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning". *Journal of Environmental Psychology*, 25, 67-86.
- Nordtug, J., Sand, R., Wendelborg, C. og Aasetre, J. (2004). Tilhørighet, pendling og kommunestruktur. En analyse av hvordan tilhørighet og pendling kan påvirke den framtidige kommunestrukturen i Nord-Trøndelag. Nord-Trøndelagsforskning, NTF-notat 2004:10
- Nygaard, V., I. Lie og S. Karlstad (2010) En analyse av små, usikre eller stagnerende boligmarkeder. Rapport 2010:13. Alta: Norut.
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. Pion. London
- Ruud, M. E., Schmidt, L., Sørli, K., Skogheim, R. og Vestby, G. M. (2014). Boligpreferanser i distriktene. NIBR-rapport 2014:1
- Sauro, J. og Lewis, J. R. (2001) "When designing usability questionnaires, does it hurt to be positive?." *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*.
- Schriesheim, C. A., & Hill, K. D. (1981). Controlling acquiescence response bias by item reversals: The effect on questionnaire validity. *Educational and Psychological Measurement*, 41, 1101-1114.
- Storper, M. (2011). Why do regions develop and change? The challenge for geography and economics. *Journal of Economic Geography*, 11, 333-346
- Storstad, O. (2013). På vei mot et Norsk bygdebarometer. Norsk senter for bygdeforskning, F-11/12
- Søholt, S., Aasland, A., Onsager, K. og Vestby G. M. (2012). «Derfor blir vi her» – innvandrere i DistriktsNorge. NIBR-rapport: 2012:5
- Tajfel, H. (1981). Human groups and social categories: Studies in social psychology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vareide, K. og Kobro, L. U. (2012). Skaper kultur attraktive steder? Telemarksforskning. TF-notat nr: 1/2012
- Vestby, G.M (2013). Stedstilhørighet og mobilitet. Paper til Bygdeforskningsdagene i Trondheim 2013, upubl.
- Vestby, G.M. (2014). Settlement in rural communities. Place knowledge and place attachment among different target groups of potential inhabitants. Paper Nordic Ruralities 2014, upubl.
- Vestby, G. M., Tronstad, K. og Sørli, K. (2014). Notat – innspill til sammenstilling av bolystprosjekter. NIBR 10/10-2014
- Vestby, G. M. og Skogheim, R. (2014) . Hode og hjerte? Lyst eller smerte? Om lokal identitet og tilhørighet i kommunereformen. Norsk institutt for by- og regionforskning, NIBR Til Distriktscenterets workshop på Gardermoen 16.juni 2014
- Williams, D.R. & Stewart, S.I (1998). Sense of place. An elusive concept that is finding a home in ecosystem management. *Journal of Forestry*.